Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 32 (10629) | 1978 чылдың февраль 7, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 4 кеп.

Орбитаның башкарылгалыг комплекизиниң коррекциязы

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Башкарылгалыг «Салют-6» — «Союз-27» комплекстиң болгаш «Прогресс-1» автоматтыг транспорт кораблиниң кады ужудуушкуну ийи неделя дургузунда уламчылап келген.

Космонавтылар Юрий Романенко болгаш Георгий Гречко оларның бо хүнгү ажыл хүнүнүң программазында орбитаның комплекизиниң шимчээшкининиң траекториязының коррекциязын чорудары көрдүнгеч. Планнаттынган ийи импульстуг маневрну боттандырып чорудары-биле космонавтылар орбитаның комплекизиниң угланыышкынын ийи катап эдип чорутканнар. Оон соонда «Прогресс-1» корабльдиң шимчедикчизин ажылдатканнар.

Хүннүң ийиги чартыында «Резонанс» шенелденің программазын өзүгаар шенелделерниң база бир бөлүүн күүсеткеннер.

Телеметриктиг информацияның сан-түңү-биле болгаш космонавтыларның илеткелдерин өзүгаар алырга, орбитаның станциязының болгаш ийи корабльдерниң иштинде системалар болур-чогууру-биле ажылдап чоруур. Станцияның иштинде микроклиматтың хемчээлдери мындыг: температура—Цельсийнии-биле 20 градус; базыышкын — мөңгүн суглуг чагының 822 миллиметринге дең.

Эштер Романенко болгаш Гречко оларның кадыкшыл байдалы эки.

Орбитаның башкарылгалыг комплекизиниң ужудуушкуну уламчылавышаан.

10-ГУ БЕШ ЧЫЛ: ажыктыг чорук болгаш шынар

Чарыштыг коллективтерде

ДУРЖУЛГАЗЫН СОЛУШКАН

Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунуң Бижиктиг-Хаада № 1 сүт-бараан фермазы Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунуң Эр-Хавак сүт-бараан фермазыбиле элээн каш чыл улаштыр социалистиг чарыштыг ажылдап келген.

Эр-Хавак фермазының коллективи чарыштыг фермазынга аалдап кээп, ажылжин сонуургап, арга-дуржулгазын солчуп, юбилейлиг чылда чарыжының түңнелин үндүрген.

Баштай аалчылар Бижиктиг-Хая фермазында туттунган механизастаан инек кажаазын, бызаа кажааларын болгаш фермада чамдык агитквартираларны барып көргүлээн. Оон соонда ийи ферманың саанчылары клубка чыглып келген. «Барлык» совхозтуң директору Ч. Х. Дожулаа, колзоотехник Куулар Эрес-оол совхозтуң болгаш ферманың ажыл-ишчилериниң эрткен юбилейлиг чылда канчаар ажылдааныын, моон сонгаргы сорулгаларын чугаалап берген.

Бижиктиг-хаажылар мурнуку чылдарда планныг онаалдаларны күүседир талазы-биле чарыштыг өнүктериниң хожудап каап турган болза, ам чамдык көргүзүглер-биле оларны ажып турар апарганы өөрүнүүр. Маадаа күш-ажылчы маргылдаа, кожаларның үлегер-чижээ улуг идигни бергени чугаажок. Ферманың ажыл-ишчилери эрткен чылын сүт садарын болгаш бүдүрерин ыракта ажыр күүсеткен. Нинги ферма бир саар инектен 1801 кг сүттү саап ап, эр-хавакчыларны ашкан. Олар саар инекке онааштыр 1680 кг сүттү саппаан. Бызаа камгалап алыр талазы-биле бижиктиг-хаажылар база-да чарышка ашкан. Кайы-даа фермада мурнакчыларның саны чыл бүрүде өзүп турар. Бир эвес Бижиктиг-Хая фермазындан моон мурнунда чылдарда чаңгыс Лидия Оюн ийи тонна ажыг сүттү бир инектен саап ап турган болза, ам саанчылар Александра Хертек, Хертек Кара-кыс, Монгуш Кан-оол ол деннелде четкен. А Эр-хавакчылардан Роза Билчей, Куулар Борбаш олар «ийи-мунчулар» болган.

Ийи ферманың саанчыларындан Роза Билчей бир инектен-не 2220 кг сүттү саап, чарышка бирги черни алган, а ийиги черге —Бижиктиг-Хаяның саанчызы Александра Хертек. Сүт бүдүрерин эр-хавакчылар эрткен чылдардан улам-на көвүдеп, чарыштыг кожаларын ашкан.

Кайы-даа ферманың коллективи кыштаглаашкынга багай эвес белеткенип, мал чеми курлавырлап алыр планнарын күүсеткен. Ынчангаш үк фермаларда кыштаглаашкын эки эртип турар. Кайызында-даа чем белеткээр цех ажылдап, кышкы үеде сүт саалдазы кудулаваан турар. Оны чедип алыр дээш фермаларның ажыл-ишчилери бүгү-ле хемчеглерни ап, инектерни рацион өзүгаар азырап турар.

Бижиктиг-Хая фермазының мурнакчы саанчылары Сарыглар Данзы, Светлана Күжүгет боттарының арга-дуржулгазын чугаалааш, ажыл-ишке чарыштын чаа күштү немеп турарын, ону бо үшкү, шалынчы күш-ажылдың чылында уламчылаарынче Эр-Хавак фермазының мурнакчы саанчылары Роза Билчей биле Любовь Норбуну кыйгырган.

Эр-Хавак фермазының ажыл-ишчилериниң юбилейлиг чылда ажылының түңнелдерин болгаш моон сонгаргы сорулгаларын ферма эргелекчизи М. К. Норбу тодаргай чугаалаан. Социалистиг чарыштыг ажылдап, бот-боттарының дуржулгазын солчуп, ажыл-ижинде чедер-четпестерни илеретчип турарының ажыктыын ол айыткан.

Кайы-даа ферманың коллективи ниити планныг онаалдаларын ажыр күүсеп турар-даа болза, оларның күүнеге дужаап турар сүдүүнүң шынары куду болуп артпышаан. Ынчангаш ферма ажылдакчылары сүттүң шынарын өскижилер, арыг-силиг чорук дээш демиселди күштелдирери—социалистиг чарыштың бир кол негелдези. Ол ышкаш фермаларда ажылдар ам-даа хөл-биле кылдынып, механизацилыг эвээш ажыглап турар чорук сүттүң бот-үнезин улгаттырып, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн кудуладып турар.

Ийи ферма база катап социалистиг чарыштың керээзин чарган. Оон түңнелин кварталдап үндүрер тускай комиссияны тургускан.

Эр-Хавактың коллективи чарыштыг кожаларының мурнакчы ажылдакчыларынга өртектиг белектерни тыпсып, боттарының белеткеп алган солун концертин көргүскен.

Х. МОНГУШ.
«Шынның» корр.

ТАНЫЖЫП ТУРАР

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазын Бай-Тайга районнуң ажылчы чоннары калбаа-биле таныжып турар. Районнуң ажыл-агыйларында түс-түс коллективтериниң хураллар эртип, Чагааны бир үн-биле деткивишаан, мурнундагы планнарын болгаш хүлээлгелерин эде көрүп, бедиткен хүлээлгелерни ап турар.

Бо эрткен хүннерде «Мурнакчы» совхозка, «Тээли» совхозтуң Эр-Хавак сүт-бараан фермазынга, районнуң септелге-тулуг участогунга, райпога амыдырал хандырылга комбинадынга болгаш өске-даа коллективтерге хөй кижи киржикчилиг митингилер болгулаан. Митингиниң киржикчилери Чагааны бедик көдүрлүүшкүн-биле танышкан. Комсомолчуларныктың Эр-Хавак сүт-бараан фермазының аныяктары онгу беш чылдың үшкү чылында күрүнеге сүт садарының планын комсомолдуң 60 чыл оюнга алдар болдуруп, комсомолдуң төрүттүнген хүнү—октябрь 29-та күүседир деп хүлээлгени алган. Районнуң септелге-тулуг участогунуң коллективи капитал септелгелер кылыр болгаш чаа чүртталга бажыннары тудар талазы-биле 1978 чылда планныг даалгаларын чаа Конституцияны хүлээп алганындан бээр бир чыл оюнда—октябрь 7-де күүседирин хүлээнген.

Чагааны танышкан митингилер районда ам-даа уламчылап, коллективтер болгаш түс-түс кижилер бедиткен хүлээлгелерни ап турар.

Б. БАРБА.

Күүсеттингген

Тываның сүт комбинадының бүдүрүлгелери шалынчы күш-ажылдың чылының баштайгы айында чедишкининг ажылдаан. Комбинат ниитизи-биле январының планын күүсеткен. Сүт комбинадының бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарыш калбарган. Мурнуку одуругда Кызылдың сүт заводунуң коллективи чоруп турар. Ол завод январьда пландан ажыр 2 муң рубльдің ниити продукциязын бүдүрген болгаш 15 муң рубльдің продукциязын сайгарган. Ында ылангыя диета продукциязының печи январының планын ажыр күүседип, эки ажылдаан.

Кызыл-Мажалыкта сүт заводунуң коллективи продукция бүдүрериниң-даа, сайгарарының-даа планын 105 хуу күүсеткен.

Шагаан-Арыгда сүт заводу январының планын база күүседипкен.

А. КУРАГИНА.

Дүүн Кызылга

Тудуун эгелээн

Кызыл хоорай хүн бүрү өзүп турар. Оон девискээринге чамдык бажыңнар ажыглалга кирип турда, өскелериниң тудуун эгелеп турар.

Дүүн Кызылдың хлеб заводунуң чаа корпузунуң таваан «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелериниң Темир Зайнуллин удурткан бригадазы салып эгелээн. Ол бригада бо чылын ниитизи-биле 450 муң рубльди шинчээдип алыр сорулгалыг.

Чаа хлеб заводунуң күчүү—хопукта 25 тонна хлеб продуктуларын бүдүрер.

(Бистип корр.).

Онгу беш чылдың ийиги чылының түңнелинде «УТКА 25 чылы» совхозтуң хойжуларының аразындан аныяк хойжу Сереноол Ховалыгович Доржукай бирги черни эзлээш, 1977 чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизиниң хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Хураган камгалап алыр хүлээлгезин ол ажыр күүсеткен, хойдан-на 3,3 килограмм дүктү кыргып алган. Амгы үеде малчынның кыштаанда хой оолдаашкыны түлүктээн, 428 хойнуң 211-и төрээн, хураганнары менди доругуп турар. Малчынның өөнүң ишти Татьяна Монгушовна сакманщиктеп турар. Ийи хойжу бо чылын база социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге быжыг бүзүрелдиг.

ЧУРУКТАРДА: хойжу С. Х. Доржукай: малчынның кыштаа.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ДАШТЫКЫДА

ТАЙБЫҢ ТАЛАЛАКЧЫЛАРЫНЫҢ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

МЕХИКО. (СЭТА-ның корр.). Мексиканың найысылаалында тайбың, тускай догунаан чорук болгаш экономиктиг хамаарышпас чорук дээш латинамерик конференция бодунуң ажылын уламчылавышаан. Латин Американың чүрттарындан келген политиктиг, хөй-ниитинин, профэвилелдериниң болгаш шажынның сураглыг ажылдакчылары, а ол ышкаш АКШ-тың болгаш Канаданың тайбын талалакчыларының төлээлекчилери диптин чугула айтырыгларын комиссиларда болгаш ужуражышкынарда чугаалажып турарлар. Тайбын талалакчыларының, экономиктиг болгаш политиктиг хамаарышпас чорук дээш, империализмнин чимзенгилеринге удур демиселчилериниң эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарының айтырыглары онза чери эвлээн.

Латин Американың улустары хөй чылдың дургузунда АКШ-тың империализмниң өжелекчи чоруунга өйтур шаныышкынны берип, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш кызымаккай демиселди чорудып келген деп, Кубаның төлээлекчизи, тайбын болгаш улустарның тускай догунаан чоруу дээш шимчээшкининиң национал чөвүлелиниң даргазы Элена Хиль медеглээн. Кубага социалистиг революцияның тииледгези империалистиг даралга удур, социал ханы чаартылгалар дээш демиселдің чаа чадазының өгези болган деп, ол чугаалаан.

«Кижиниң эргелерин камгалаар» дугайында Вашингтонунуң чулчуруушкуннарын ол политиканың өзүлүг шинчизин Чилинин чижээнге көргүскеш, чилиде демократтарның делегациязының төлээлекчизи Гало Голис сойгалап илереткен. Экономиканы доктаамал болдурбазы, күрүне эргилдезин белеткээри, депшилгелиг ажылдакчыларны чок кылыры ышкаш ындыг аргаларны Вашингтон мурнукузу ышкаш калбаа-биле ажыглап турар деп, ол онзалап демдеглээн. Чилиде, Парагвайда, Никарагуада, Сальвадорда, Гаитиде болгаш өске-даа чүрттарда фашистиг өзү-чурумнарны Латин Американың улустарының национал байлактарын үптээриниден байып турар АКШ-тың башкарыкчы болуктериниң база монополияларының деткимчези-биле тургускан болгаш оон ачызында эрге-чагыргада туруп турар. Америк капиталдың тергииден турар чүрттарында кижиниң эргелерин каржызы-биле үреп турарынче Вашингтон кичээнгей салбайн турар.

Диктатор өзү-чурумнарны дужүрер дээш, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демиселге чаңгыс эпти база эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарынче конференцияның киржикчилерин Г. Голис кыйгырган.

Латин Америка чүрттарынга хамаарылгалыг чорукту хөвээр арттырар, аңаа мөлчүкчү тургузугну мөңгежидер, хөй-ниитинин дешилгелиг хөгжүлдезин, өзүп турар национал-хосталгалыг шимчээшкинни базар дээш АКШ-тың империализми бодунуң кужежишкиннерин үндүрүп турар деп, Венесуэланың делегады Эдуардо Лопес Перес онзалап демдеглээн.

В. ШЕХОВЦЕВ.

ТРИПОЛИДЕ КОНФЕРЕНЦИЯ

Хөгжүн орар чүрттарның өөредилге айтырыгларының талазы-биле конференциязы Триполида ажыттынган. Оон ажылында Азияның, Африканың, Латин Американың болгаш Европаның 79 күрүнезиниң, а ол ышкаш КНО-нуң, ЮНЕСКО-нуң, Африка чаңгыс эп организациязының болгаш делегейниң өске-даа организацияларының төлээлекчилери киржип турар.

Конференцияның киржикчилери хөгжүн орар чүрттарда өөредилгениң болгаш национал кадрларны белеткээриниң айтырыглары, педагогика ажыл-чорудулгазын организастап чорудары-биле холбашкан айтырыгларны, башкыларның политиктиг, профэвилел болгаш хөй-ниити амыдыралынга киржилгезиниң, а ол ышкаш эртем, экономиктиг болгаш ниитилел-политиктиг чамдык айтырыгларны чугаалажыр. Конференцияның хүн чурумунда расизм дарлалга, неоколониализмге, сионизмге болгаш империалистиг монополияларның дарлалынга удур демиселдің, хамаарышпас чорукту, тайбыңны болгаш дешилгени камгалап турар куштериниң эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарының айтырыгларын киргген.

(СЭТА).

Дүвүренчиг медээ

КЕЛБЭЭНДЕН БЭЭР 2 АЙ АШКАН

Бии-Хем районда «Хадың» совхозтуң төрүүр шээр малының хөй кезин Суглуг-Хем салбырында турар. Салбырның турар чери совхоз төвүнден ырак. Бии-Хемниң бетинде тайганы ашкаш, Улуг-Хем үнүн куду баткаш, аңаа чедер. Ындыг болзажок машина-техника четчир амгы үеде совхозтуң удуртукчулары болгаш специалистери бо салбыр-биле үргүлчү аргыжып болур аргалыг.

Херек кырында байдал ындыг эвес. Мал оолдаашкыны кидин түлүктен турар бо хүннерде салбырга тускай артемиглериниң болгаш удуртукчу ажылдакчыларның келбейн, оларның амыдыралчүртталгазын сонуургап көрбейн турарынга хойжулар кончуг хомудап турар.

Республиканың партийн-ажыл-агый активиниң хуралы болган хүннүң даартазында Суглуг-Хемниң чамдык малчынларынга чордувус. Активхуралынга чугаалашкан айтырыгларны, республиканың ажылчы чоннарының 1978 чылда социалистиг хүлээлгелериниң аңаа хүлээп алганын чугаалап бээривиске, малчыннар өөрүп дыңнаваш, боттарының амгы ажыл-ижинің дугайын чугаалай бердилер. Херектиң байдалы мындыг: мында турар 8 кодаанга автолавкалар келбээнден бээр ийи ай ашкан. Ынчангаш азыр-чем аймаа, ылаңгыя хлеб үзүктелип турар. Моон мурнунда хлебти Элегес-Аксыдан тускай машина чорудуп турган, садып ап турган. Чоокта чаа ол черге улуг завод ажыттынып, ажылчыннар саны көвүдээн соонда, суурнуң бодунга хлеб чедишпестей берген.

Салбырда сүт сөөртүр машинадан аңгыда кыштаглар аразынга мал чеми сөөртүр бир түк машиназа биле бир трактор бар. Түк машиназы үрелгеп. Чаңгыс трактор сес кыштаг аразынга сиген сөөртүп четтикцестээн.

Салбырның бригадири Чашоол мынча деп чугаалады:

— Хадыңдан бисче саваң болгаш концентраттыг чемнер сөөртпес апаазы. Боттарывыстың кылып алган сигениввебиле 3 муң ажыг хойну алырап эгелединис. Чаш хураганнарга камнап чыдар сигениввис, мынчаар чарытдаар болгувусса, удавас тонун каар чадавас.

Малчынарның почтазын совхоз чораанымда бодум эккээр кижи болгай мен. Мал кидин оолдай бээрге кижи чай чок апаар-дыр. Почтавыс ам ай ажыр алдынаан. Совхозтуң бир специализи маңаа доктаамал туруп, биске дузалажыр болза эки түве-дир ийин.

Суглуг-Хемниң малчынларының совхозунуң удуртукчуларына болгаш райпо ажылдакчыларынга хамаарыштыр чугаалап турар хомудалы черле чөптүг. Түге дээрге олар, Гываның бүгү хойжулары-биле бир дөмей, малды кыштап хүр ажырар, түс хойдан түс хураганны камгалап алыр деп бедиткен хүлээлгени алган, эрес-шудургу ажылдап турарлар. Оларның ол хүлээлгени күүседип алырынга бүгү талалыг таарымчалыг байдалдарны тургузары, оларга боттуг дузаны чедиреринге пегеттинер апаар.

С. МААДЫ.
«Шынның» тускай корр.

Совет Чепсектиг Күштерниң 60 чылынга

ОТТУГ ЧЫЛДАРНЫҢ КИЖИЛЕРИ-БИЛЕ

● ДАЙЫНЧЫ АЛДАР КЕЖЭЭЗИНДЕН РЕПОРТАЖ ●

Бо хүннерде бүгү совет улус, оон Чепсектиг Күштери Совет Армиянын болгаш Шериг-Далай флодунуң 60 чыл оюн байырлап эрттирериниге белеткенин турар. Ол улуг болуушкунга турасказтыкан Дайынчы алдар кежээзин Кызылдың «Найырал» кинотеатрынга облпрофчөвүдел биле ДОСААФ өбкому чоокта организастап эрттирген.

...Байырлыг кежээ эгелээриге чедир амдаа элээн үе бар. Ынчалза-даа чалалга бижик туткан хоочуннар-даа, аныяктар-даа кинотеатрже шуужүп-ла турлар. Келген кижилер кылаштаан өкар чадалап үстүү каатче үнүүледи. Ында сонуурган болгудег түве-ле хой: кожа салгылаан шыыглыг столдар кырында боодалга спортунуң янзы-бүрү бооларын, хол бооларын делгээн; фоненің дөрүнде Тываның фотожурналистеринин болгаш чурук тырттырарынга сонуургалдыг кижилерниң тырттырган чуруктарындан кылган «Совет Чепсектиг Күштериниң 60 чылы» деп фотомонтаж; оон солагай талазында шериг-патриоттуг темага кылган хой-ле стендилер—«Совет Эвилелиниң Маадырлары», «Маадырлар бистиң чаныыста», «Алдар орденниң үш чергезиниң долу эдилекчилери».

Демиселдің болгаш тиилелгенни бергеде-даа, өөрүнүүр-даа үелерин чүрттап эртип, кадыг-дошкун дайын-чаага киржип, улуг, алдарлыг орукту эрткенинден баштарыг электен көгергилеп, арыннарын ханы сыгыглар кежалдыр эрткилээн хоочуннар үр үеде ужуражкайн чоруп-чоруп, маңаа бо кежээ душчуп келгениниге сеткилинден өөрүп, чугаа-сөөду текүп-ле турлар. Хөректериниде Маадырның Алдын сылдызы, дайынчы орденнер, медальдар чайнаан кижилер амгы тайбың ажыл-амыдыралының дугайын хоорежирин орадашса-даа, оларның чугаазы дайын чылдарының оттуг хүннеринче, каржы-дошкун тулчуушкуннарга кады киржип чораан эш-өөрүүнүң дугайында сактыышкынарже чоорту шилчип турду. Озалаан сандайга олурып алгаш, чаңгыс черже үр-ле корүп, боданыдаа бээрлер бар-дыр. Шериг оркестриниң ойнаан аялгалары, марштары оларның сеткил-сагыжын доюлдуруп, дайынның кадыгберге оруктарынга амы-тынындан чарылган хайыралыг эштерин-даа, фронтудан эп келбейн баргаш чоок кижилерин-даа, тиилелгенің өөрүшкүүр хүннерин-даа сагындырын келгени чадавас. Шак мынчаар часкаанзырган орган бир кырганыг чанынга олурып алгаш чугаалаштым. Тывага партизан шимчээшкининиң киржикчизи, Ада-чурт дайынының инвалиди ол кырганыың адын Егор Панкратович Смелых дээр болду.

— Чаңгыс бажыңдан беш кижи чоруттувус. Мээң оглум-даа, ачыларым-даа ол хевээр чаныы келбээннер. Төрээн чүрттүүнүң чонунуң хосталгазы дээш амы-тынындан чарылган. Фронтудан бодум чаасканзаа эп келдим—деп, ол чугаалады.

Чалаткан аалчылар—Совет Эвилелиниң Маадырлары Н. Н. Макарешко, Л. Н. Ефимов, Ада-чүрттүүн Улуг дайынының хоочуннары, Совет Армияның дайынчылары, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол органнарының удуртукчу ажылдакчылары, ДОСААФ-тың өөредилге организацияларының курсантылары залда болгаш президиумда олуттарны эзлепкен. Дайынчы алдар кежээзин профэвилел өбкомунуң даргазы В. Ф. Матсон ажыткаш, Совет Чепсектиг Күштериниң 60 чылының дугайында чүве чугаалаары-биле Ада-чурт дайынының киржикчизи, республиканың шериг комиссариадының политиклидизиниң начальниги С. Б. Хисамиденовка сөс берди.

Улуг Октябрьдан торүттүнген Совет Чепсектиг Күштер 60 чылдарның дургузунда алдарлыг орукту эткен деп илеткелчи чугаалады. Революцияның, Совет эрге-чагырганың чаалап алышкынарын камгалаар сорулга-биле улуг Ленинниң база Коммунистиг партиянның дорт удуртулгазы-биле турган Кызыл Армия хаанаты дайынның чылдарында болгаш империализмниң чепсектиг интервенциязынга удур кадыг-берге туулуушкуннарга дадыгып каалгак.

Совет Чепсектиг Күштер фашистиг Германияның аг-шериниге удур Ада-чүрттүүн Улуг дайынынга бодун оцун читпес алдар-биле бүргээн. Фашизмни туюлунга чедир чылча шаап, Европаның улустарын оон дарлалындан хосташкан соонда Варшава Керээзиниң өжүгүнү күрүнелериниң армиялары-биле кады социалистиг лагерьниң чүрттарының тайбың ижин камгалажыр турар. Совет Армия амгы үеде эн-не чаа чепсек-техника-биле хандыртынган, оон хууда составы өскүзү-биле чаартынган. Совет солдаттар болгаш офицерлер адаларының алдарлыг дайынчы чаңчылдарын төлептин-биле уламчылавышаан, дайынчы болгаш политиктиг белеткелдің тергиинери болуп, кандыг-даа агрессорга күштүг согунгу таварыштыларынга, Төрээн чүрттүүн камгалаарынга кажан кежээде белеңнер.

Дайынчы алдар кежээниге курлавырда подполковник А. Цыба, дайынчы болгаш политиктиг белеткелдің тергиин сержант Е. Иванов, ДОСААФ-тың Кызылда каттыштыкан техникиг школазының доозукчузу В. Михальченко олар база сөс ап, чүве чугааладылар.

Оттуг чылдарның кижилери-биле маңаа кады эрттирген ниитилер ол кежээ бистер, аныяктар дыка хөй сонун болгаш ажыктыг түүлдерни билип алыр аргалыг болдувус.

М. ХЕПЧЕ-КАРА.

УЛАМ САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАР

Эрзин районуң Булуң-Бажы көдээ библиотеказының эргелекчизи А. Чавынчак малчыннар ортузунга ном тарадырын болгаш номчукчулар конференцияларын эрттирерин эки организастан турар. Ленин аттыг совхозтуң малчыннары чогаалчы В. Закруткинниң «Авыралдыг аза», М. Кенин-Лопсаңның «Тенин самы» деп номнарынга конференцияны организастыг, солун кылдыр эрттирген. Ол чогаалдарга хамаарыштыр чүве чугаалаан кижи бүрүзү боттарының бодалдарын ажыы-биле илередин, идепкейлиг киришкен. Библиотека эргелекчизи А. Чавынчак ону эки эрттирер дээш белеткелди баш бурунгаар чорутканы эки түңнелди берген.

Булуң-Бажының библиотеказы номчукчуларга номнарының тематиктиг делгелтелерин база организастан турар. Аңаа делгеттинген 1300 номнуң 875-ни номчукчулар бичидин алгылаан. «Октябрь болгаш амгы үе», «Бистиң соруулгавыс—коммунизм» болгаш оске-даа ийнеи-бүрү темаларлыг делгелгелер болгулаан.

Республиканың ажыл-ишчилерин төнчүткен болгаш районуң база көдээниң библиотекалары тускай план ёзугаар хандырын турар. Бай-Тайганың библиотекарьлары ыракта малчыннарже неделяда бир катан үнүүшкүннерин кылын турар. Оларның номчаан номнарын солун, культура амыдыралында чаа солун түүлдерин чугаалап, ыяктыр номчулгаларны кылгылаар. Өвүр районуң библиотекарьлары малчыннарже үнүүшкүннерин комплекстиг агитбригада кылдыр организастан турар. Чогаалчы К. Кудажының «Уйгу чок Улуг-Хем» деп романынга конференцияны, ветеринария эртемниериниң кандидады И. Кызыл-оолдуң «Тыва АССР-де хой ажылы» деп номунуң талазы-биле беседаны ол районуң библиотекарьлары организастыг, солун кылдыр чоруткулаан.

Каш-ла чылдар мурнунда бистиң республиканга интизи-биле ындыг үнүүшкүннерин чүтле сезонныг ажылдар үеинде чорудуп, аңаа чүтле концерт коргүзери-биле кызыгаарланып турган. А ам мырыңай комплекстиг доктаамал бригадалар бар апарган. Ында бот-тывынгыр артистер, кино механиктер, лекторлар, эмчилер, библиотекарьлар болгаш оске-даа тускай мергежилдиг кижилери хаара туттунган болгулаар. Бо дээрге чоннуң культура хандырылгазын экижидеринге ажыктыг аргаларының бирээзи.

Красноярскиге зона зайы-биле эрткен агиткультбригадаларның көрүлде-конкурзунуң лауреады болган Өвүрде Хандагайтының Культура бажыңының «Чадаган» агитбригадазы улуг ажылды кылып чорудуп турар. Эрткен чылын «Чадаганның» кежигүннери 20 удаа үнүүшкүнвер кылган, 3500 хире көдээ ишчилерге солун концерттерни көргүзүп, лекция, беседаларны номчуп берген. Ында доктаамал киржип турар тос хире кижи бар, олар чүтле ол күүселдерби-биле кызыгаарланмайн, фермаларга, хову турлаглыларга сатиралыг «Ширбиниг» деп хана солуну үндүрүп, садын тарадыр журналдарны, номнарны ап чоруурлар. Республикада шупту 150 агитация болгаш урап түүл бригадазы база 359 кожер библиотека ажылдан турар.

Культура албан черлериниң хөй кезиинде көдээ ажыл-ишчилерге турааттаан кежээлерни эрттирери чаңчыл апарган, библиотекаларның болгаш клубтарның хөй кезиинде көдээ ажыл-агыйның мурнакчыларының плакат-чуруктары бар.

Идей-кижизидилгелиг болгаш культура-массалыг ажылдарны чорударда, көдээ суурларда агитквартиралар база улуг рольдуг. Чижээ, Улуг-Хемниң Ак-Тал суурда 8 агитквартира бар. Көдээ библиотекарь Е. Агының организакчы идепкейи-биле ол агитквартираларда амгы үениң чугула айтырыгларынга, өг-бүлеге уруглар кижизидилгеанге, культура амыдыралынга хамаарышкан солун ном, сеткүүлдү шилип делгээн болгаш чечен чогаалды чонга пропагандалап турар. Парлалгада чаа түүлдерни, чаа үнген номнарны ол библиотекарь доктаамал хайгаарап, оларны номчуурун улуска сүмелээр, дыңнадыр эки чаңчылдыг.

Бистиң республикада көдээниң чурттакчы чонунуң культура хандырылгазы чыл келген тудум-на улам экижип черлериниң, ең ылаңгыя көдээде культура албан черлериниң материалдыг баазазын быжыглаарынче» угланган ажылдарны кылып чорудар ужурлуг бис. Ол доктаалды культура четк[illegible] рышкан бүгү-де коллективтер хуралдарга чугаадажып көрүп, четпестерни чайладырының, чедишкиннерни быжыглаарының аргаларын тодарадып ап турар.

Таңды районга болган ындыг хуралга Балгазының Культура бажыңының директору А. Астанинаның, библиотекарьлар Р. Радостеваның, К. Пильчир-оолдуң ажыл-херектерин эки деп демдеглээн. Ынчалза-даа ук хүрараганнарны, кабинеттерни, библиотекаларны, клубту болгаш спорт залын ажыглап турар.

ЧУРУКТА: совхоз-техникумуң виноград өстүрер бригадазының удуртукчузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Л. Н. Овчинниковтуң өреникчилер О. Кеменчежтиң (солагай талазында) болгаш В. Буюкланың практиктиг ажылын сайгарып турары.

В. ЧАЙКОВСКИЙНИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Чагаа парлаттынмазадаа сагындырган

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак-Даш салбырында электри чырыының четче кыпкан турарынын, ол девискээрни харылап турар электриктиг кошкак ажылын илереткен чагаа эрткен чылдың сентябрьда редакцияга келген.

Улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүскомунуң даргазы Б. Чюдюктуң тус чагаага хамаарыштыр редакцияга бижээни:

Авторнуң бижип турар фактылары хыналдадан бадыткаттынган. Совхозтуң дирекциязы ол айтырыгны чугаалажып көргеш, чогуур хемчегни ап чоруткан.

Көдээниң культура айтырыглары

Зоя Лаврентьевна Логинова респотребсоюзтуң дааранылга мастерскаязында мурнакчы дааранылкчы. Ол бодунуң ыызыман ажылы-биле кылган продукциязынга хуудатаңманы салыр эргени чедип алган. «Мергежилдиң тергиини» атты болгаш социалистиг чарыштың тиилекчизиниң хөрек демдээн коллективтен бир-ле дугаарында Зоя Лаврентьевнага тывысканы таварылга эвес.

ЧУРУКТА: З. Л. Логинова.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ОРУКЧУЛАР ОРУКТА

СЭКП Төп Комитединиң, СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң социалистиг чарыш дутайында Чагаазын Барыын-Хемчикте № 1469 орук-бүдүрүлге участогунуң коллективи изиг түүлдүгүүшкүн-биле детки-вишаан, улам сорук киришкиниг ажылдан турар. Юбилейлиг чылда бистиң орук-бүдүрүлге участогу республиканың автоорук эргелелиниң салбырларының аразында социалистиг чарышка кварталдар түңнелинде тиилекчи болуп, каш-даа удаа эргелелдиң шилчиир Кызыл тугун чаалап алгылаан. Эрткен чылдың дөртү кварталының түңнели база эки. Барыын-Хемчиктиң үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка участоктун орукчулары тиилекчи болгаш СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алдывыс.

Бо чылды база эки түңнелдер-биле эгелединис. Январьда капитал септелге планын 107 хуу, ортумак септелгени 100 хуу күүсеттивис.

Маңаа бистин шалыпчылары-бысты демдеглээри өөрүнчүг. Автогрейдерист Доржу-Белек Монгуш, тракторист Орус-оол Ооржак, бульдозеристер Каадыр Хертек, Опей-оол Хертек, чолаачы Чылбак-оол Соян, грейдеристер Овал Хомушку, Борбак-оол Лопсан, Седип-оол Лопсан, мастерлер Белек-оол Дойбаа, Юрий Опай, Эмер-Сарыг Күзүгет болгаш оон-даа өскелер опаашкан ажылынга харысалгалыы, кызымак ажылы-биле эш-өөрүнге эки үлегерчижекти көргүзүп турар.

Бистиң орук-бүдүрүлге участогу Өвүрде № 1473 орук участогунуң коллективи-биле социалистиг чарыштың керээзин бо чылын чарып алган. Мурнунда чылдарда база олар-биле чаржып турдувус. Боттарывыска келчип, арга-дуржулгавысты солчуп-даа келдивис.

Онгу беш чылдың үшкү чылында бисте сорулгалар улуг. 1978 чылды шалычы күш-ажылдың чылы болдурар дээш, чедишкиннеривисти быжыглавышаан, планыг опаалдаларны хуусаа бетинде күүседир дээш орукчулар темпини кошкатпайн ажылдан турар. Ам социалистиг хүлээлгелеривистиң чамдык пунктударын көргүзүп көрейн.

Тээли—Шүй аразында 14 километр оруктуң капитал септелгезинге 150 мун рубльди шиңгээдип алыр.

49 мун рубль түнге 8 километр оруктарның ортумак септелгезин кылып чорудар. 22 мун рубльге оруктарның агар септелгезин кылыр.

Оруктуң кышкы ажаалдазын эки шынарлыг чорудар болгаш аңаа 10 мун рубльди чарыгдаар.

Орук ажылдарының техника септелгезин мартның 14-ке чедир бүрүн доозар.

Камналга чурумун күштелдиреринден, техниканы чөп ажыглаанындан дизель одаар үүлүн 1 тоннаны, бензинни 600 килограммны, дизель үзүн 50 килограммны камнап алыр.

Ажылчыннардан 10 кижинин мергежилин бедидер. Дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниче 2 кижини өөредип чорудар.

С. СЕРЕП-ООЛ.

№ 1469 орук-бүдүрүлге участогунуң начальниги.

Аъш-чемни делгей салган

Суг-Хол ажылчын кооперациязының Суг-Аксы суурда столоваязының поварларының хүн бүрүде белеткен турар чемин аваа келген кижилер мактаар. Ажылдың кайы-даа участогунда хаара туттунган кижилерниң кылган ажыл-ишиниң үре-түңнелдин ында ажылдан турар кижилерниң хүлээнген хөрөөнге харыысалгазындан хамаарыжыр. Ону коллективтиң кежигүннери эки билир. Ынчангаш ээлчег бүрүзү белеткен турар чеминиң шынарын, хандырылганын культуразын бедидер дээш кызымак ажылдан турар. Ол сорулганың күүселдезин бо коллективтиң кежигүннери шудургу ажылы-биле чедип аңаа турар.

Столоваяда тос кижи ажылдан турар. Бо улуг эвес, быжыг найырлыг коллективти столоваяның улуг повары Елена Петровна Куулар удуртун турар. Ол боду Кызылдың садыг училищезинин кулинария салбырын 1960 чылда дооскан. Оон бөөр-ле Елена Куулар мергежилиниң айы-биле үзүктел чок ажылдан келген. Ынчангаш ам оон арга-дуржулгазы байлак. Столоваяга ажылдан келген ацыяктарны ол кичээнгейге дораан ап, кандыг-бир чемни кандыг арга-биле белеткээрин айтып, бо-ла сүме катпан турар. Ынчангаш кады ажылдан турар эш-өөрү улуг поварын мактаар болгаш хүндүлээр.

Столоваяның коллективи хөйү — чаңгызы, чаңгызы — хөйү дээш деп кыйгырыгын адаа-биле демниг ажылдан турар. Эдлчегзер, тус-тус кижилер аразында социалистиг чарышты организастааны эки. Чарыштың тиилекчизи болуруп кым күзевес боор. Ону чедип алырда, бир дугаарында социалистиг хүлээлгенин негелделерин бүрүн күүседир апаар. Ынчангаш кижи бүрүзүнүң ажылга харыысалгазы коллективти багай эвес көргүзүглерге чедирип турар. Бо коллектив өткен чылын база чедишкиниг ажылдан, чыл планын 107,1 хуу күүсеткен. Бодунуң бүдүрүп үндүрер продукциязынын чыл планын олар 112,5 хуу күүсеткен. Столоваяның поварларының далганын кылган кылыгларының шынары эки. Олар бо хүннерде чаа хүлээлгелерни алган, оларның күүселдезин дээш шудургу ажылдан турар.

Бо коллектив күш-ажылдың шалычызы деп бедик атты чедишкиниг ажыл-ишки-биле бүүреддиг шынзыдын турар. Мында мурнакчылар хөй. Поварлар О. Куулар, Л. Чыртакпан болгаш оон-даа өскелер коллективниң ажыл-херээнге биче эвес улуг-хуузун киришпирип, үлегерлиг ажылдан туурлар. Оларга кады ажылдан турар оору чоргаарланыр.

Тыва АССР-ниң садыының болгаш ниитилиг чемненилгезинин тергиини, коммунист Елена Петровна Куулардың удуртканы столоваяның коллективи көдээниң чонун изиг, амданныг аъш-чем-биле хандырар дээш шак мынчаар ажылдан турар.

О. БОРАШ.

Молдав ССР. Каушанск районнуң Гыска суурда туруп турар Молдавияның план-экономиктиг совхоз-техникуму бодунуң туруп келген үезинин дургузунда 5 мун ажыг специалистерни белетизээн. Ол өөредилге черинде келир үениң бухгалтерлери, плановиктери болгаш оон-даа өскелерни өөредип турар. Өөреникчилер боттарының теоретиктиг билиглерин республиканың улуг ажыл-агыйларында практика эрттирип быжыглап ап турар. Амгы үеде совхоз-техникумда муң ажыг өөреникчи бар. Олар амгы үениң дериг-хөрөкселдери-биле чепсегленген лабораторияларны, кабинеттерни, библиотекаларны, клубту болгаш спорт залын ажыглап турар.

ЧУРУКТА: совхоз-техникумуң виноград өстүрер бригадазының удуртукчузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Л. Н. Овчинниковтуң өреникчилер О. Кеменчежтиң (солагай талазында) болгаш В. Буюкланың практиктиг ажылын сайгарып турары.

В. ЧАЙКОВСКИЙНИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Ажыглалда кирген

Шагаан-Арыгның 586 дугаарлыг кежүп чоруур механизастаттынган колонназының тудугжулары Ак-Туруг суурга эрткен чылдың эгезинде ясли-сад тудуун кылып эгелээш, Улуг Октябрьның 60 чылының бүдүүзүнде доозуп, ажыглалга киирген. Ол тудугнун ажылынга тулуг мастери Сандый Бойду, бригадирлер Кызыл-оол Кертикей, Любовь Жданова оларның киирген улуг-хуузу улуг.

Ак-туругжулар 50 орунныг чаа ясли-садтыг болганы дээш тудугжуларга өөрүп четтиргенин илередип турарлар.

С. СОТНАМ.

ТИИЛЕКЧИЛЕР ШАҢНАТКАН

Чөөн-Хемчик районуң бүдүрүлге, тудуг, транспорт, садыг, белеткелдер коллективтери 1977 чылда планыг опаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле багай эвес ажылдаан.

Эрткен чылдың дөртү кварталын болгаш чыл планын күүседиринге Чадаанның тараа хүлээн алыр пунктузунуң (директору С. Ревнюк) коллективи дээре түңнелдиг ажылдаан. Продукция сайгарарының квартал опаалдазын 188 хуу, чылдынын 103,7 хуу күүсеткеш, бүдүрүлге черлериниң аразында балбарган социалистиг чарышка шылгарааш, СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун ол коллективге чаалап алган.

Тудуг ажылдарының чыл планын 112 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 115 хуу күүсеткен № 3 кожүп чоруур механизациага (начальниги Б. Ризанцев) болгаш чыл планын 155,7 хуу, оон иштинде өлүк тывызының планын 287 хуу, күүсеткен «Хемчик» ацыыртывыг ажыл-агыйга черинге (начальниги Ю. Волченко) шилчиир вымпелдерни тывыскылаан.

Районуң Күш-ажылчы алдар тугун бүдүрүлгениң чыл планын 106,6 хуу, кварталдын 103,6 хуу күүсеткен ыяш ажыл-агыйга черинин (директору В. Шейбин) коллективинге алдар болдуруп көдүрген.

Ол ышкаш оске-даа коллективтер планыг опаалдаларын күүседиринге биче эвес улуг-хуузун киришпирген. Чижээ, хоорайның одаар түүл сайгарар чери чурттакчы чонга ачы-дуза чедирериниң чыл планын 120 хуу, Чыраа-Бажында ажылчын кооперациязы үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын 101 хуу, райпо 102,3 хуу, хоорайда хөй-ниитилиг чемненилге черин 111 хуу күүсеткен. Оон аңгыда, сүт заводу, № 336 орук участогу, коммунал ажылагый черин, «Каа-Хем» разрезтиң Чадаана участогу, бүдүрүлге комбинады 1977 чылды күш-ажылчы чедишкиннерлиг дооскан.

Чамдык транспорт, бүдүрүлге, тудуг организациялары планыг опаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен. Ындыг коллективтерге «Сельхозтехника» каттыжышкыны, «Транссельхозтехниканың» Чадаана автобаазы, АТБ, № 463 көжүп чоруур мехколонна хамааржыр. Садыг организациялары ниитилиг-биле 96 мун рубльдиг, оон иштинде райпо 53,5 мун рубльдиг, Чыраа-Бажының ажылчын кооперациязы 21,2 мун рубльдиг, Сүт-Хөлде рабкоон 31 мун рубльдиг самчыгдал, дудагдалын болдурган.

Районда бүдүрүлгелериниң, тудуг, транспорт, садыг болгаш оон-даа оске организацияларының ажыл-ишчилери күш-ажылчы чедишкиннерин быжыглавышаан, ажылында четпестерни чайладып турганы, онгу беш чылдың үшкү чылында улам сорук киришкиниг ажылдаарын ниитилеп.

М. СЕВЕН.

КҮЗЕНЧИГ АЪЛЧЫ

Мария Монгушовна эргежок чугула бараанларны база катап четчелей көргүлээш, ажылынче эртежик аъттанытар чаңчылдыг. Удаткан чок Мария Шадыптың автолавказы бир хойжу бригадага халдып келир... Бир коданда өскезинге чедип, оңгул-чингил орук-тарны эртип, садын алыкчыларның чагыларын дараазында келирде экээри-биле хүлээп ап, орайга-ла кыар ажылдаан, дедир чанар.

«Ак-Туруг» совхозтун Ак-Туруг салбырынын чөөрби бир коданда малчыннарын садыгжы автолавказы-биле кезип, хүн бүрүүнүң ең чугула бараанны-биле үзүктел чок хандырын турар. Ол рис, далган, шай, чигир аймаан, пөстерни, идик-хепти, савац, фонарь, даа, ине... дээш эргежок чугула бараанларны ап чоруур. Малчыннарның хүн бүрү хереглелиниге эргежок чугула бараанар оон магазининде бар.

Мария Монгушовна садын алыкчыларын улуг, биче чок таныыр. Оларның бараанга негелде-хереглелин база эки билир. Ынчангаш куруг кээп, садын алыкчыларның сеткил-садыгын хомудадыптар таварылгалар садыгжының талазында болбаан. Малчыннарның хереглээн, чагаан бараанны чамдыкта складта чокдаа болгулаар. Ындыг таварылгада М. Шадып садын алыкчыга ужур-чөвүн чугаалаан, ону өскези-биле солуп-даа бөөр чаңчылдыг. Ажылынга кызымак, аныяк садыгжыны салбырның малчыннары хүндүлээр, ону мактап чугаалажыр. Ынчангаш садыгжы Кара-Сутнуң, Чиңге-Ховунуң, Улуг-Даштың, Чаршыны-Артың малчыннарының четтикпейн манаар күзенчиг аалчызы апарган.

Мария Шадып Кызылдың садыг училищезин 1973 чылда чедишкиниг дооскан, күш-ажылчы базымын төрээн чурту Ак-Туруг суурда аъш-чем магазининге эгелээн. Аңаа база-ла багай эвес көргүзүглерлиг ажылдаан, суурнун чурттакчыларының хүндүткелин чедип алган. 1976 чылдан эгелээш, бо хүннерге чедир ол өөнүң ээзи Маадыр-оол Сүрүн-оол-биле кады автолавкада ажылдан турар. Бо хөй эвес үениң иштинде олар малчыннарынга мактадып, оларның хүндүткелин чедип ап шыдаанар. Ай, квартал санында бараан саарылгазының планын М. Шадып доктаамал ажыр күүседип турар. Эрткен чылды аныяк садыгжы база эки көргүзүглерлиг дооскан. Олар ам бо хүннерде чаа чылда алган хүлээлгелерин чедишкиниг күүседир дээш кызымак ажылдан турарлар.

М. ЛАМА.

Хойжуларга сүме

САКМАННЫГ АРГА-БИЛЕ

Хой ажылында ең харыысалгалыг болгаш чымыштыг күш-ажыл негеттинер үе болза, хой массалыг оолдан турда, чаа төрүттүнген чаш хураганнарны амыдыралының баштайгы 3—4 хонуунда кызымак ажаары болур. Ол каш хонуктарның дургузунда чаш хураганнарның ажаалдазын мергежилдиг организастаарындан оларны менди камгалан алыры бүрүн хамааржыр. Чаш хураганнарның өлүп хораарының 80—90 хуузу оларның амыдыралының 5—7 хонуктарында болуп турарын практика бадыткаан.

Кадарчы кижи чаш хураганнарны төрүттүнгенинин баштайгы шактарында незинге чылгадыр, ук хойну оглун таныыр кылдыр чаңчыктырар, боду эмзирип алыр кылдыр өөредир. Эдээн каш хүннерде ынчаар үргүлчүлээр ужурлуг.

Эң ылаңгыя бир дугаар төрүн турар тогда хойларның оолдаашкынынче оваа кичээнгей салыры чугула. Олар төрүптери билек-ле, чаш хураганнары-биле кады тускай үзүктээшкинге киргеш, хураганнарын чылгадып, эмзирип өөредир. Тогда хойлар хураганнына чаңчыгып, ону таныыр апарганда, чүгле ынчан сакманда оске хойларның аразынче киирер.

Хураганнар нези-биле кады чаңгыс үзүктээшке турганының соонда, хой эвес хойлар турар бөлүкке үзери эки түңнелди берип турар. Эвээш хойлуг бөлүктүң хураганнары нелерин дораан тып алыр.

Хураганнар төрүттүнгеш, 2—5 хонук эрткенде, сакманнарга бөлүктеп тургузар. Бир бөлүкке-ле 7—10 чедир хураганныг хойлар турар болза эки. Оон соонда 5 хонгаш, сакманда хураганныг хой санын 20—60 чедир ковдедир. Хураганнарның назыны бир ай чеде бергенде, бөлүкте хураганнарның санын оон-даа ковдедир. Ынчалзажок хойларның база хураганнарның ниити байдалын көрүп турган, бөлүкте хойларның санын ковдедип азы эвээжедин-даа болур. Ийис хураганныг хойларны бир бөлүкке эвээшти түргусса чогуур.

Республиканың алдарлыг хойжулары: «Алдан-Маадыр» совхозта Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д.-Н. Ч. Ооржактың болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта Ч. Ч. Саттың мурнакчы дуржулгазындан алырга, ийис хураганныг хойларны тускай бөлүктерге үзүп тургузары таарымчалыг. Чүге дээрге, бирээде, бөлүкке турар хойларның саны эвээжээр. Ол чорук хураганнарның нелерин тып алырын чиигедир. Ийиде, хойларны чемгерериниге таарымчалыг: ийис хураганныг хойларны бир бөлүк кылдыр холуй тургускаш, эки түңнелди чедип ап турар таварылгалар бар. Мында ажыктыг чүве чүл дээрге, чаңгыс оолдуг сүткүр хойга ийис хураганнарны чагыштыр эмзиреринин таарымчалыы.

Ам чаш хураганнар ажаар сакманщиктер дугайында. Олар дээрге хойжуларның буянныг дузалакчылары болгай. Сакманщиктерниң ак сеткилдиг, ыызымак, шудургу ажылындан хой чүве хамааржыр. Сакманщик кижи бодунуң ажылдан турган үеэзинин дургузунда быжыглаан бүгү хураганнарны менди ажаан, доруктурарынга бүрүн харыысалгалыг болур. Ынчангаш сакманщиктерниң ажылы чымыштыг болгаш улуг негелделиг. Чамдык ажыл-агыйлар хойжулар чаңгыс-даа, ийиндаа хураганныг хойларны бир бөлүк кылдыр холуй тургускаш, эки түңнелди чедип ап турар таварылгалар бар. Мында ажыктыг чүве чүл дээрге, чаңгыс оолдуг сүткүр хойга ийис хураганнарны чагыштыр эмзиреринин таарымчалыы.

Ам чаш хураганнар ажаар сакманщиктер дугайында. Олар дээрге хойжуларның буянныг дузалакчылары болгай. Сакманщиктерниң ак сеткилдиг, ыызымак, шудургу ажылындан хой чүве хамааржыр. Сакманщик кижи бодунуң ажылдан турган үеэзинин дургузунда быжыглаан бүгү хураганнарны менди ажаан, доруктурарынга бүрүн харыысалгалыг болур. Ынчангаш сакманщиктерниң ажылы чымыштыг болгаш улуг негелделиг. Чамдык ажыл-агыйлар хойжулар чаңгыс-даа, ийиндаа хураганныг хойларны бир бөлүк кылдыр холуй тургускаш, эки түңнелди чедип ап турар таварылгалар бар. Ол шын эвес. Сакманщиктерни чаш хураганнар ажаан дорук-турарынга мергежилдиг кылдыр тускай өөредир ужурлуг.

Бир хойжуга ол-ла сакманщиктер чыл бүрүде кээп турар болза, демги хойжу-биле сакманщиктерниң аразынга ажыл-агыйжы хамаарылга быжыгар, олар бот-боттарын билчир апаар. Үргүлчү кады ажылдан турар сакманщиктериниге бодунуң арга-дуржулгазын дамчыдып бөөр дээш, хойжу кижи кызар.

Ажылынга мергежээн сакманщиктерниң ажылдан турган коданнарынга чаш хураганнарның өлүп хораары эвээш, төрүүр чүс хойга онаштыр камгалан алдынган хураган хой болуп турар.

Хойжуларның болгаш сакманщиктерниң хой төрүп турар үеде чаш хураганнарны хүлээп алыр, хойнуң оолдаарынга дуза чедирер талазы-биле билиг-мергежилиниң кошкаандан, оларны ук ажылга өөредип белеткеевээнинин уламындан хураганнарның өлүп хораар чоруу ам-даа эвээш эвес. Ону чайладырыбиле хойну оолдадырынга, төрүттүнген хураганны хүлээп алган ажаарынга хойжуларны, сакманщиктерни өөредири эргежок чугула.

Чаш хураганнарны менди камгалан алырынын бир чугула негелдези—кажаанын иштн чылыг, кургаг болуру. Хураган кажаазының иштн шык турар болза, чаш хураганнар ишы-бүрү аарыглардан аарымчал болур. Ылаңгыя парын дүктүг хойларның хураганнары төрүттүнгенде тас дүктүг болур ужурунда, оларга чылыг, кургаг кажаа мырыңай эргежок чугула.

Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери, малчыннар хойлар төрүүр бетинде чылыг кажаахорааны белеткеп алырынче кичээнгей салбайн турар. Ынчангаш соок кажаага төрүттүнген хураганнарның өлүп хораары хой болур.

Я. ДАНЗЫРЫН, зоотехник.

Төрээн чуртувуста

ДОЛУ КҮШ-БИЛЕ

Мурманск областың «Тулома» совхозунда мал ажылының Заполярьеде эн улуг дээн комплекизин тудуп турар. Аңаа 1200 инек турар. Саанчы бүрүзү 100 инектиг болур. Ыраккы Сонгу чүктүн байдалдарында безин ынча саныг инекти саанчылар саап шыдаар дээрзин коммунист Г. Лобакованың болгаш ооң өөрү хереөженнериң дуржулгазы бүзүредип турар.

Мурманск областың өске бүгү ажыл-агыйларынга ышкаш, «Тулома» совхозка чоокка чедир-ле малды ажаары-биле холбаалыг бүгү ажылдарны саанчылар боттары күүседип турган. Оларның чамдыктары, Г. Лобакова-даа тергиин эки түннелдерни көргүзүп турган—боттарының болүүнде инек бүрүзүнден-не бешмуң литр чедир сүттү ортумаа-биле ап турган.

Мурнакчы ажылчын хереөженнерни чүүл-бүрү арга-биле деткип, областың бүгү малчыннарынга оларны үлегер кылдыр адап келген.

Ынчалза-даа Г. Лобакова чүгле чангыс боду хууда чедиишкиннерлиг болуруп бодаваан. Совхозтуң парткомунуң кежигүнү ол кижи саанчы бүрүзү бедик көргүзүглерни чедип ап шыдаарын бүзүредирин шиитпирлээн. Эрткен чылдың эгезинде, эки механизастаттынган инек кажаазы совхозка ажыглалга кире бергенде, ында эң берге участокка барып ажылдаарын Г. Лобакова шиитпирлээн. Галина Николаевна Лобакова баштаан цех парторганизациязын фермада тургускан. Саанчыларның хууда мергежили маңаа чедиишкин чедип алырынга ындыг-ла улуг идиг берин шыдавас-тыр дээрзин чаа черге ажылдың баштайгы айы-ла көргүзүнкен. Коллективтиг чедиишкинге долу күжениишкиниг ажылдаары ферманың дузалакчы ажылдакчыларындан база негеттинин келген. Дузалаар ажылдакчыларның күш-ажылын бүгү бригаданың коллективинден болгаш ооң алган сүдүнүң шынарындаа хамаарылгалыг кылдыр үнелеп көөрүн Г. Лобакова баштай коммунистернің хуралынга, ооң соонда партия комитединиң хуралындан хамаарылгалыг кылдыр тургузарын саналдаан. Ниити хереккe кижи бүрүзүнүң сонуургалдыы илергей-ле бедип эгелээн.

Фермада чаа хөй түүлдери нептереткен. Ол бүгү түүлдер эрткен чылын саалданы дыка көвүдедир арганы берген. Лобакова боду болук инектеринден 250 тонна сүттү саггаш, областың рекордун тургускан.

Партияның цех организациязының ажылының дуржулгазын совхозтуң парткому бедин-биле үнелээн. Чаа комплексти шиңгээдип алырының үезинде ол дуржулганы ажыглаарын коммунистер күзеп турар.

ЧААРТЫНГАН ЧЕРДЕ

Латвияның балыкчы «Селга» совхозунда 73 харлыг Арвид Клявиньштиң хууда библиотеказы бешчүс ажыг томнарлыг. Номнарның ындыг чыылдазы Латви ССР-ниң барык өг-бүле бүрүзүнде бар.

— Буржуаз үелерде бистиң «Үжүглел номвуо» хүрээ-хиттиң календары турган, ону безин магадаар турду. Бистиң Лапмежциемс суурга номчуп билир кижи безин әвәәш турган: бо чернің алды чыл школазын саныг-ла кижилер доозар турду. Бодунга хлебти кара чажыңдан ажылдап алыр ужурлуг турган болгай—деп, А. Клявиньш сактып чугаалап орар.

Хөочун балыкчы бодунуң назынында чүүү көрбөзүн дээр. Буржуаз эрге-чагырганың чылдарында латви балыкчыларның аар-берге амыдырал-чурталгазын ол мунгарал-биле сактып чугаалаар. А маңаа, Лапмежциемске, хамыктың доразы турган. Бо чер — үнүш-дүжүт чок турду, ынчангаш аш өлүмүнден кижиниң тынын чүгле далай камгалап ап болур турду. Ооң база кезээде чемгерееш болдур ийин. Кыжын мугулдурнудош шыва алы бээрге, иткиштиг болгаш биче күштүг шимчедикчи моторлуг хемелер-биле кала-даа четпес сен. Аштап-чудаарының үези чедип келир. А чазын кандыг ийик? Хамык чүве чүгле олчалыындан хамааржыр. Ооң база балыкчыларга кезээде таваржыр эвес.

Үжен чылдар дургузунда балыкчыларның амыдырал-чурталгазы таныттынмас кылдыр өскерилген. Ам оларның байлакшыл чурталгазы балыкчының чеимчезинден азы еезоңдан хамаарышпас. Оларның эргезинде океан траурлерге, амгы үениң суднолары бар. Колхозта балыкты сайзырады ажылдап кылыр цехтер, четкилер аргыр мастерскаялар бар. Эвәәш эвес арыг орулганы бээр чечек өстүрер ажылды колхоз кылып турар. «Идегел чок сезон» деп чүл дээрзин чаа салгал билбес. Ажыл-агыйның чедиишкиннериниң эң эки бүзүредилгези — ооң орулгаларының өзүлдези: олар үжен чыл дургузунда 13 катап ковудээн. Эрткен чылын арыг орулга бир-ле дугаарында он миллион рубль ашкан.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин күүсетпишаан, колхозтуң баштаар чери балыкчылардың болгаш эриктиг ажыл-ишчилериниң чаагай байдалын улам бедидер дугайында үрүлчү сагыш салып турар. Ажылдың чугула участокторының бирээзи — чурталга тудуу. Чүгле эрткен чылын безин 164 квартираны, хууда 76 коттеджилерни ажыглалга киирген. Оларның түс бүрүзү бот-бодундан ылгалып турар: коттеджилерни тударда эзэзиниң күзелин барымдаалаар.

Билиглер чедип алырынче аныяктарның түгкүлү өскен. Риганың, Клайпеданың болгаш чурттуң өскедаа хоорайларының дээди болгаш ортумак тускай өредилге черлеринде балыкчыларның уруглары колхоз стипендиялары-биле өренип турар. Бир эвес үжен чылдар мурнунда суурга барык шупту кижилер бижик билбес турган болза, ам ында дээди эртемниг 46 специалист болгаш ортумак тускай эртемниг ийи чүс чыгам кижи ажылдап турар.

Совет эрге-чагырга хостуг эрге-шөлээни болгаш аскежиин берген балыкчылар ынчаар чурттап болгаш ажылдап турар.

(СЭТА).

МУЗЫКА ШКОЛАЗЫ

Кострома областың Макарьево районунуң «Ленин оруу» колхозунда уругларның музыка школазы ажыттынган.

Ындыг школа дугайын маңаа шагда-ла күзеп турган, ынчалза-даа дипломнуг башкы турбаан. Ооң колхоз баштаар чериниң шиитпирин ёзугаар Костроманың музыка училищезинче Саша Мороковту ончу классты доосканының соонда колхозтуң стипендиады кылдыр ону өредип чоруткан. Кодээниң бот-тывынгыр уран чүүлүнге Саша бичиизинген-не идепкейлиг киржир турган. Музыка училищезин доскаш, төрээн суурунга каап, музыка школазын ол удурту берген. Уругларны музыкага өредириниң бүгү чарыгдалын колхоз бодунга алган.

КИЖИЛЕРГЕ БУЯН КЫЛЫР

Оон аваазының адазы Кара-Даш даапың аар ийинде эдээнге чурттап чораан. Бичии оол аалының каш өшкү, хоюн кадарын, ол дагның эдектерин, мөөстерин, кырланнарын аай-дедир та чеже катап эргивээн дээр. Ынчан маңаа хамык-ла чүве ыржым турган.

Эдегейниң делгем шыктарында ында-мында аалдар көәүлүлээр. Оларның мал-маганы алгыржыр, ыт-кужу өөргилээр. Күскээр кыжын, кара дондак дүже бергенде, ыржымы дам баар: аалдар Дылаап-Кара, Хөнделең, Алаш даглары-ны че өскүн, кыштаглай бергени ол. А ооң аалы Калбак-Одектен ыравас, аңаа кыштаар. Бо удаада база-ла кыштаанга кээп хонуп алганнар. Эртеп, кежээ сооп, дүнелерде хыраа дүжүптер апарган.

Серен-Чимиттериң дуй оглу Сагаан-оол соокка алысканы-ла од боор, хенертен сылданы берген. Эъди изнир, шаг чок, суг дер дүжер. Элээн каш хонган. Оолчуктуң аарыы экижир тудум, улам дам барган. Ынчан кырган-ачазы сүмелеп-тир:

— Оолдуң сылдаңгызы кедереп баарды. Акта Комбу хамны чалавас болза хоржоктур. Мен ам чоруурин.

Удаваанда хам-даа келген. Од эргежок чугула ёзулалдарын кылгаш, дүнгүрүн туткаш, хамнап-ла эгелээн. Сагаан-оол бодап чыдарга, хам дүн-хүн-даа дивейн алганын, сымыранын, тарбыдан турган. Ынчалзажок ооң бажының аарыыры-даа соксавас, мага-бодунуң изин-даа памдавас, шагзыргай чоруу-даа читпес. Дээрде сылдыстарны хүн, а хүнүү сылдыстар солуп-ла турган. Ынчап турда үш хонук эрткен. Оолчук боду-даа, ооң ада-иезин-даа, хам-даа могап-шылап, пат турушкан. Аарыг адырлыр-даа хире чок. Хам бодунуң «күжүнге» идегелип оскунганы-ла од боор оң, «оолду бо чүүче дораан үндүрер болза эки-дир» деп алганын, Кызыл-Мажалык суурнуң уунче айтып турар болган.

— Бистиң-даа мелегейивисти, эмчиже чедирзе эки-дир деп турары од ышкажыл—деп, ооң аваазы чүрээ эндевейн, билип каан.— Даарта олче көжер-дир.

Сагаан-оолдуң шуут чилчин үстүп, кылаштай безин албастай бергенде, Кызыл-Мажалык эмнелгезиниң чанынга көжүп келгеннер. Эмчилер ооолду шинчин көргеш, «Чүге дораан эккелбээн силер?» деп айтырарга, буруулуг ада-не чүгле куду көрүп каапнар.

Ак халаттыг эр орус эмчи Сагаан-оолдуң хөрээн дыңнаалап, олче эптиг-ээлдек хүлүмзүрүп, аксынче чигирзиг чүве суп турарга оолдуң адаиезин өөрүп, бүдүүлүк чанчыл эдергеш, оглун баксыраадып ал часканынга сеткили аарып органнар. Эмчи ону шинчээш, канчаар эмнээрин сестраларга айтып берген. Баштайгы сыкыртыышкыннар, таблеткалар соонда оолдуң караа чырыш, бажының аарыыры чүгээртеп, эъдиниң изин намдап өгелээн. Серен-Чимиттер аңаа күзүп кожүп келгеш, оглу эттине бээрге, соок кыш дүжүп келгенде, ооп дедир көжүп чорутканнар.

— Эмчи магалыг-ла боор чүве-дир — деп, олар кыштаанга барып хонуп алгаш, эрткен-дүшкен улуска чугаалап органнар. — Лама-хам хооп, хей-ле төөрен чораан улус-тур бис. Хам чалап турташ, багай оглувустуң шаан тодуп алган турдувус. Бо оол чүгле эм күжү-биле шыдажып үнду. Магалыг-ла апаргаш шаг-дыр бо.

— Оо, ындыг турган чүведир оң—деп, чамдык аратар пат кайгаар.— Ам-па билдине берди. Лама-хамның-даа ажы чок, оларның меге-хоозун сөзүн-даа дыңнаан хөрээ чок-тур. Ажы-төл-даа, ал-ботдаа аарыза эмчилээни дээредир. Ындыг-даа болза, ужур эдербеске база кончуг. Болганчок-ла оларны чалай бергилээр-дир бис.

— Ужур ужур-ла ыйнаан. Ынчалзажок ужур азы амытын эргим бе деп айтырыг тургустунуп келирге, ужур эдерер харык кайда боор—деп, ооолдуң иезин хойнунда олурган оглунуң бажын суйбап, эргеледип ора чугаадаан.

— Ол-даа чөп харыы. Ам бодап олурарга, кижилер хей черге амы-тынын оскупуп чораан чүве-дир оң. Моон соңгаар эмчилерге-ле барза, кедилиг-дир. Арта өртек-хөлезин төлевеҫ, халас, амыр чүве ышкажыл—деп, аалга келген араттар түңнеп үндүрүп, чаныр турганнар.

Сураан дыңнаарга бир аңгы, а шуут боду эмнедирге база бир янзы. Сагаан-оол ынчан боду бичин-даа турган болза, эмчилериң аңаа чедирген дуазын угаанының болгаш сагыш-сеткилиниң хапызындан эки медереп билген. Ынчанна ооң бодалынга од кижилер ышкаш эмчи болуп, берге-аарыгга таварышкан улустарны ооң кара сагыштыг аспаандан үргүлчү адырар күзел төрүттүпген чадавас.

Сагаан-оол Серен-Чимит Томскиниң медицина институдунуң эмнелге факультедин доскандан бээр ам он чыл ажа берген. Бо үениң иштинде од та чеже кижини шинчип, эмнеп, кадыын камгалап катбаан дээр. Серен-Чимит оларның дамзызын-даа тургузуп албаан, ат-сывын-даа дөгерезин сактып алыр аргажок. Ол чүгле бодунуң эмчи хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, кижилерге буян кылып, оларга бараан болуп чоруур. Ынчангаш Кызыл-Мажалык, Тээли суурларда, Ак-Довурак хоорайда ону таныыр, сеткилинде хүндүлээр кижилер эвээш эвес. Чамдыкта үш таныызы кижилер кудумчуга таваржы бергеш, «Эмчи, эмчи!» деп мендилен эрткилээр.

Эмчи аарыг кижилерни чүгле эм-биле эвес, а сөс-биле база эмнээр. А сөс дээрге кижилерге кичээнгейниң, эптиг-ээлдек хамаарылганың хевири, оларның илерээшкинидир. Кижи болуру чажыдан, ааг болуру кулуунудан деп тыва үлегер чугаа бар.

Сагаан-оол бичин чажыдаанна, школачы чылдарында-ла эш-өөрүнге эптиг-ээлдек, кичээнгейлиг кижи болгай. Ол кайы-даа класска эң эки өөредилгелиг, быжыг сагыглаг чурумнуг сургуулдарның бирээзи чораан. Ынчангаш барык кандыг-даа айтырыгны ол хамыкты мурнай эки шиңгээдип апкан, билбейн барган өөрү айтырарга ыаап-ла таайылбыраан турар. Ооң үжүн ону оолдар, кыстар бо-ла үглей бээр. Чамдык оолдар чүве бидин алганда, илдеңи кончуг боор ышкажыгай. Баштай элээн «үнезин» өрүлеткээр-даа. А од ындыг эвес. Сеткелинге хензиг-даа чүве кагбайн, эш-өөрүнге дөгере төө каап бээр. Бир эвес бодунга эки билдинмес болза база чажырбас.

Кижиниң аажы-чаңы ооң өскелерге хамаарылгазындан билдинер. Сагаан-оол бичии-даа өөрүн ылгаг чокка хүндүлеп бидир, оларның бодалын үнелээр, өөрүшкүзүндаа, мүңгагдалын-даа деңге үлежир чорду. Од кандыг-бир кижиже каржы сөс сөглеп, ооң сеткилин хомудадыпканын кым-даа эскербээн. Харын-даа ооң чедимче чок ужуралга таварышкан эжинге дуза кадын, чагыг-сөзүн берип турганын бо-ла көрүп болур. Ынчангаш ам кижилерге кичээнгей, оларның кадыының дугайында сагыш салыышкын Серен-Чимиттиң аажы-чаңының чарылбас кезээ апарган.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың кадыкшылга пунктузу. Эмчиниң хүлээн алыышкынына кирер дээн кижилер-ле эңмежок: чамдыктары кадыын хынадып алыр дээш, өскелери — ажылдан кирер бетинде шинчилге эртер дээш келгилээн.

— Ажылчыннарның кадыын камгалап турар бис—деп, терапевт Сагаан-оол Сарыгларович чугаалай-дыр: — Кол-ла сөрулгавыс — ажылчыннар аарыазын дээш баш удур хемчеглер, алыры. Ону чедип алыр дээш, бирээде, чаа келген кижилерни дөгерезин шинчип алгаш ажылдадыр, ийинде, аарыг бергеннерин эмнээр, үште, чылдың-на ажылчыннарны шуптузун шинчип, кадыының байдалын хынаар, дөрте, цехтериниң, буфеттериниң болгаш столоваларының арыг-шеверин хайгааараар. Доочузу-биле чугаалаарга ындыг-дыр. Оон ыңай кандыг-даа аарыгларны болдурбас дээш ажылчыннар ортузунга баш удур беседаларны кылып, цехтерге санбюллетеньнерни үндүрүп турар бис. Комбинаттың кадыкшылга пунктузунда ийи терапевт, стомотолог, дөрт фельдшер, ийи сестра ажылдап, ажылчыннарның кадыын камгалап турар. А фельдшерлер дүрген дуза кадарынга кезээде белен, дүн, хүн чок дежурныйлап орар.

Ажылчыннар хоорайда тускай профилакторийге, а херек апарганда чурттың курорттарынга болгаш санаторийлерге кадыын быжыглап ап турар. Ол черлерже эмчиниң сүмезин ёзугаар баары билдингир.

Серен-Чимит эмчиниң хүлээн алыышкыны кежээге чедир үргүлчүлээр. Дүүш соонда мүн-не кижилер шала эвээжей бээр. Ынчан бичин хостуг апарганда кадыажылдан турар өөрү-биле ол хөөрежип олургулаар. Бир-ле катап орус эмчи кыс оон айтырган: «Кайыын келген сен, Сарыгларович!». «Моон келген мен, маңаа чурттап өскен мен» деп харыы дыңнаан, демги кыс пат кайгап, ылавылаан: «Чогум кана?». «Маңаа, бо Кара-Даш даглариның аар ийинге чурттап чордум. Ынчан кижилерни кымнар «эмнеп» турганын билир сен бе?». «Чок» деп демгизи кезе харыылаан. Хамнар «эмнеп» турган. Мен база оларга таварышкан мен. Чадап каап, аскежик болуп, эмчиже чоруткан чүве. Оон эттиген мен. Ам бодум база эмчи апарганым ол-дур» деп терапевт харыылаан каан.

Он беш чыл бурунгаар чүгле Ак-Довуракка эвес, а бүдүн Барыын-Хемчик районга эмнелге черлери болгаш эмчилер эвээш турган. Ынчангаш муң кижиниң 640-и кандыг-бир-ле чыргалыг турган. Бүгүнгү байдалды аңаа канчап деңнээр боор. Ам Барыын-Хемчикте төп, участок болгаш туберкулёз эмнелгелери, «Тыва даг-дүгү» комбинадының кадыкшылга пунктузу, 12 медпунктулар, ийи поликлиника, дүрген дуза чедирер станция, санэпидстанция, уругларның сүт кухняы бар. Он алды чыл бурунгаар районуң бюджединден кадык камгалалыңа 250 муң рубль чарыгдап турган болза ам 1,5 миллион рубль четкен. Медицина ажылдакчылары 80 турганындан 650 чедир өскен, ооң иштинде 58 кижи эмчи. Кижилерге буян кылын чоруур ол улуг коллективтиң бир кежигүнү терапевт Сагаан-оол Сарыгларович Серен-Чимит.

Б. МОНГУШ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ТӨРЭЭН ЧУРТКА ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛ

СОФИЯ. 1978 чылдың планын долдур болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарыны калбартып чорудар дугайында болгар улуска БКП Төп Комитединиң кыйгырыы хоорайыңы болгаш кодээнин бүгү ажыл-ишчилериниң калбак деткимчезин алган. Бүгү республикада ажылчыннарның болгаш кооператорларның хуралдары эртип турар. Аңаа олар партизаның кыйгырыын изин-биле деткип, БКП-ниң апрельде болур национал конференциязына алдар болдуруп, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап турарлар.

* * *

АНЫЯКТАРНЫҢ ФЕСТИВАЛЫНГА ТУРАСКААТКАН КОНКУРС

ГАВАНА. Кубаның Журналистер эвилели «Июль 26»—(Монкада казармазын штурмуаан хүн) деп чыл бүрүзүнде эрттирер чанчыл болган журналистерниң национал конкурзун чарлаан. Бо чылын ол көнкурсту июль айның төнчүзүнде Гаванага ажыттынар зныяктарның болгаш студентилериниң XI Бүгү-делегей фестивалынга турасказаткан. Конкурска киириштирер ажылдар амгы үеде Кубаның амыдыралының янзы-бүрү талаларын, Хосталга ортулуунун ажылчы чоннарының социалистиг тургузуушкунунуң бүгү талаларынга киржилгезин илередир ужурлуг.

* * *

ЧЫЛДЫҢ БАШТАЙГЫ БАРААННАРЫ

БУДАПЕШТ. Будапештинин Май 1 аттыг даза-ранылга фабриказы 1978 чылда дашкаар үндүр садар продукциязының үезинде Эфиопияның шеригле-ри колдуунда-ла үшкү чурттарны, ыладгыя Пакистанны, Сауд Аравиязын, Оманны болгаш өскелерни-даа таварты НАТО чурттарындан баргаи хой санныг боо-чепсекти хунаан алган. АКШ-тың, Англияның, Францияның, Италияның болгаш Германияның Федеративтиг Республиказының аразынга чоокта чаа Вашингтонга болган човүлел хурал үезинде Сомали агрессорларны боо-чепсек-биле хандырып турган, Эфиопияда революцияны боой тударынче угланган чажыт дугуражулга кылдыгган дээрзиниң дугайында дыңнадыгларны ол фактылар бадыткап турар.

Сомали-эфиопия чөрүлдөөге Барыын чүктүң холгаарлаашкынын агартырып ораладашкаш, барыын таланы пропаганда дайын чорудулгаларында совет шериг ажылдакчылар болгаш социалистиг өске-даа чурттарның «муң-муц» хамаатылары киржип турар дээр хоп-иүүлдү кылып турар.

Ол хоозун чулчуруушкуннарны сойгалавышаан, Совет Эвилелиниң телеграф агентилели чоокта чаагы медегелиинге Совет Эвилели агрессияга таварышкаңнарның талазында туржуп турар болгаш Эфиопияның чазаның дилээн ёзугаар аңаа материал-техниктиг дузаны көргүзүп турар деп айыткан.

Африкада туруп турар ыыгаарларга ким-даа дээп болбазының талазы-биле Африка чаңгыс эп организациязының Уставында быжыглаттынган принциптери Африканың чурттары деткип турарын чугаалаза чогуур. Кожа чурттарның — Эфиопияның, Кенияның болгаш Джибутиниң девискээрлериниң чамдыгын киириштир «Улуг Сомалини» тургузарын кордап турар сомали удуртукчуларын туруш-бодалын ол чурттарның дыка хойу ыыңгыы шүүмчүлеп турар. Өскелериниң девискээрлерин алыксаар ыңдыг янзылыг хөөкер айыылдыг чүүл болур болгаш Африканың өске-даа чурттарынга чөрүлдөөлериниң база даштыкы холгаарлаашкынның тыптып келириниң кыжанын тургуар деп чүве билдингир.

Сомалиниң агрессиязы-биле холбаатыр делегей империализминиң болгаш реакциязының ажылдан ылган планнары чүгле революсчу Эфиопияга удур эвес, харын Африка континиң өске-даа чурттарының бот-эргезин холгаарлаарынче угланган деп, Эфиопияның Түр шериг административтиг чөвүлелиниң даргазы Менгисту Хайле Мариам нацияга чаа ылган кыйгырыынга сагыылдарган. Африка Рогунда дайынныг месиддежиишкинин тайбың шиитпирлээриниң чайлаш чок негелдези Эфиопияның девискээриндеп сомали шериглерни доп-дораан үндүрген турар ужурлуу болур деп, ол ошалап демдеглээн.

А. РАЧКОВ.

(СЭТА).

АЙЫЫЛДЫГ МЕСИЛДЕЖИИШКИН

Африканың соңгу-чөөн талазында, Африка Рогунуң девискээринде кыытыгын үнгеп дайынныг чөрүлдөө делегейниң хой-иитизиниң улам улуг дүвүрээзинин болгаш сагышсыралын хайныктырын турар. Планетада ол чаа «изиг төчка» Сомалиниң агрессчи ходелиишкиннериниң түңелинде тыптын келген. Ооң чепсектиг күштери «бурушту сомали черлерни хоттаар» дээр чылдак-биле Эфиопияның девискээриниң чөөн талазынче 700 километр болгаш ол чурттуң мурнуу талазынче 300 километр хаңылап киргеп.

Бирээде, ам чаа Эфиопияда болуп турар революстуг хогжүлдеге шаптык кадар, база, ийиде, хогаүлдениң капиталистиг эвес оруупдан Сомалини чайладыр, ол чуртка боттарының туруштарын катап тургузуп алыр болгаш ону чер бөмбүрзээниң од девискээринге боттарының политиказының кавызынче эгзидип алыр дээр ийи кол сорулганы салбышаан, дайынның ол одаан бүгү-ле аргалар-биле хорлээледип турар империалистиг күрүнелер бо чөрүлдөөни дораан-на ажылдай берген.

Моон уламындап Барыын чүктүң чурттары Араб өөн чүктүң чамдык реакциялыг өзу-чурумнары-биле эвилелдежип алгаш, Сомалиниң агрессчи үүлгедиглерин чүүлбүрү аргалар-биле деткип, аңаа хой боо-чепсекти берип турар. Чижээлээрге, чоокта чаа болган тулчуушкуннар үезинде Эфиопияның шеригле-ри колдуунда-ла үшкү чурттарны, ыладгыя Пакистанны, Сауд Аравиязын, Оманны болгаш өскелерни-даа таварты НАТО чурттарындан баргаи хой санныг боо-чепсекти хунаан алган. АКШ-тың, Англияның, Францияның, Италияның болгаш Германияның Федеративтиг Республиказының аразынга чоокта чаа Вашингтонга болган човүлел хурал үезинде Сомали агрессорларны боо-чепсек-биле хандырып турган, Эфиопияда революцияны боой тударынче угланган чажыт дугуражулга кылдыгган дээрзиниң дугайында дыңнадыгларны ол фактылар бадыткап турар.

Сомали-эфиопия чөрүлдөөге Барыын чүктүң холгаарлаашкынын агартырып ораладашкаш, барыын таланы пропаганда дайын чорудулгаларында совет шериг ажылдакчылар болгаш социалистиг өске-даа чурттарның «муң-муц» хамаатылары киржип турар дээр хоп-иүүлдү кылып турар.

Ол хоозун чулчуруушкуннарны сойгалавышаан, Совет Эвилелиниң телеграф агентилели чоокта чаагы медегелиинге Совет Эвилели агрессияга таварышкаңнарның талазында туржуп турар болгаш Эфиопияның чазаның дилээн ёзугаар аңаа материал-техниктиг дузаны көргүзүп турар деп айыткан.

Африкада туруп турар ыыгаарларга ким-даа дээп болбазының талазы-биле Африка чаңгыс эп организациязының Уставында быжыглаттынган принциптери Африканың чурттары деткип турарын чугаалаза чогуур. Кожа чурттарның — Эфиопияның, Кенияның болгаш Джибутиниң девискээрлериниң чамдыгын киириштир «Улуг Сомалини» тургузарын кордап турар сомали удуртукчуларын туруш-бодалын ол чурттарның дыка хойу ыыңгыы шүүмчүлеп турар. Өскелериниң девискээрлерин алыксаар ыңдыг янзылыг хөөкер айыылдыг чүүл болур болгаш Африканың өске-даа чурттарынга чөрүлдөөлериниң база даштыкы холгаарлаашкынның тыптын келириниң кыжанын тургуар деп чүве билдингир.

Сомалиниң агрессиязы-биле холбаатыр делегей империализминиң болгаш реакциязының ажылдан ылган планнары чүгле революсчу Эфиопияга удур эвес, харын Африка континиң өске-даа чурттарының бот-эргезин холгаарлаарынче угланган деп, Эфиопияның Түр шериг административтиг чөвүлелиниң даргазы Менгисту Хайле Мариам нацияга чаа ылган кыйгырыынга сагыылдарган. Африка Рогунда дайынныг месиддежиишкинин тайбың шиитпирлээриниң чайлаш чок негелдези Эфиопияның девискээриндеп сомали шериглерни доп-дораан үндүрген турар ужурлуу болур деп, ол ошалап демдеглээн.

А. РАЧКОВ.

(СЭТА).

Бүгү-делегейниң профэвилелдер федерациязының кыйгырыы

ПРАГА. (СЭТА). Апартеидтиң болгаш расисчи дарладыы кем-буруулуг ёзу-чурумнарынга удур Африканың Мурнуу чүгүнүң улустарының хосталгалыг шимчээшкининиң өзүлдези оларның чөптүг демиселиге деткимчени күштелдирерин негеп турар деп, Бүгү-делегейнин профэвилелдер федерациязының ында парлап үндүрген медегелиинде айыткан.

Ону барымдаалаан база апартеидке удур делегейниң ийи дугаар профэвилел конференциязының шиитпирлерин удуртулга болдургаш, Бүгү-делегейниң профэвилел шимчээшкини 1978 чылдың март 13—20-де Африканың Мурнуу чүгүнүң улустары-биле болгаш ажылчы чоннары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш оларны деткиринин, апартеидке удур кады хеделиишкиннерниң делегей неделязын чорударының дугайында шиитпирни хүлээп алган.

Ол чугула хемчегни чедиишкиннинг арттирери-биле бүгү-ле болдунар чүүлдерни кылырынче кыйгырыгны Бүгү-делегейниң профэвилелдер федерациязы бүгү профэвилел, массалыг, аныяктар, хөрээженнер организацияларынче, политиктиг партияларже, делегейниң демократтыг күштерипче үндүрген. Африканың Мурнуу чүгүнүң ёзучурумунга удур экономиктиг, политиктиг, культура, спорт, садыг болгаш дипломаттыг санкцияларны кылырын саналдаан.

ИТАЛИЯ. Сицилияның Палермо хоорайында 10 ай дургузунда уламчылап келген кандаашкындан тургустунуп колген берге байдалды ажыглап алгаш, байыырынга чүткүлдүглер ижер сугну рынокта кончуг улуг өртекке садып турарлар. Олар хуу кудуктардан сугну улуг дескаарларга соортуп экиелгеш, бир ындыг келиишкин санында-ла чурттакчылардан 50000 лира акшаны ап турарлар.

ЧУРУКТА: суг дээш оочурда.

АП—СЭТА-ның фотозу.

КОЛЛЕКТИВТЕРНИҢ НАЙЫРАЛЫ

МОСКВА. ССР Эвилелиниң Биче үлегерлиг театры биле «Серп и Молот» заводтуң коллективтериниң аразында найыралдыг харылзаа 50 ажыг чыл дургузунда туруп келген. Алдарлыг орус театрның артистери ажылчыннар мурнунга ойнап, «Серп и Молот» Культура ордузунга шиилерни тургузарынга заводтуң улусчу театрынга дузалап турарлар. Ол бүдүрүлгениң металлургтары театрга үргүлчү аалдап келирлер. Олар шиилерни чугаалажып неөрүнге киржип, баштайгы оюннарга олуржуп турарлар.

«Любовь Яровая» шииниң баштайгы көргүзүүнге ажылчыннар чоокта чаа чораннар.

ЧУРУКТА: «Серп и Молот» заводтуң металлургтары ССРЭ-ниң улустуң артизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Е. Н. Гоголева-биле (ортузунда) болгаш «Любовь Яровая» шииниң киржикчилери артистер-биле чапсар үезинде чугаалажып турары.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ПУШКИННИҢ МОСКВАДА БАЖЫҢЫ

Пушкин болгаш Москва. Ол ийи чарлып болбас сөстер. Маңаа ол төрүттүнгеш, 12 харга чедир чурттаан. Маңаа оон «улчумал салым-чолу» эгелээн. 1811 чылда кырган-ачазының үелегези-биле Петербургтуң Царское село лицейинге өөренип кирген.

15 чыл эрткенде «Руслан биле Людмила», «Бахчисарай фонтаны», «Граф Нулин», «Кавказка тутурукчу», «Дөрбечи алышкылар» болгаш «Евгений Онегинниң» баштайгы эгелери, «Шынчы. грек кыс, ыглава», «Кинжал», «Хоруг-даткан кижи» болгаш өске-даа чогаалдарның автору, сураглыг шүлүкчү апарган өөн келген.

А. Пушкиниң чогум бодунуң бажыңы чок турган. Эш-өөрүнүң болгаш таныр улустарының бажыңнарынга-даа чурттап тургулаан. Оон чаңгыс-ла бажыңы Арбатка турган. 1831 чылдың февраль 10-да бодунуң өнүү Н. Н. Кривцовка «Менче бижиринде «Арбат. Хитрованың бажыңы» деп бижиир сен» дээн. Ол бажыңны Пушкин Москва хоорайның эң-не чараш кызы Наталья Гончаровага 1828 чылдың декабрьда болган балга душкаш, оон-биле өгленириниң мурнунда хөлезилеп алган.

Натальяның ада-иези оны Пушкин-биле өг-бүле түпшөрөвейн турганнар. Пушкин Натальяның ада-иезинге өгленириниң дугайында эн баштай медеглеп баарга, шуут тоовааннар. Ол үеним политиказынга Пушкиннің хөөн чогунга болгаш өнчү-хөренгилиг эвези дээш кат-иези уруун аңаа бербес деп шиитпирлээн.

Акша-хөренги талазы-биле Пушкин ол үеде баа четей турган. Пушкиниң ажылдап ап турган акшазы шайлалга ажыдарынга-даа чедишпес, түге дизе Натальяның ада-иези уруунга чаңгыс-даа көпеек-биле дузалашпас деп шиитпирлеп алганнар. Ынчангаш Пушкин эш-өөрүнче дуза дилеп чагаалар-даа бижип чоруткулаан: «...Сөөлгү үүс акшам үштүп алдым... Шыдаар болзунза, ийи муң хире акша-биле дузалап көрем» деп, Нашокинге бижээн. «Менээ акша-биле дузалап көрем, хөй-ле болза эки. Шуут куруг олуруп тур мен» деп Плетнёвче бижээн. Адазының Болдинога именизин оп муң акшага саткаш, кадайының чарыгдалынга үнүрүп, Арбатта бажының база чаагайжыткан.

Бадылажылганы 1831 чылдың февраль 18-те кылыр дээн. Аңаа чедир бир неделя артканда Н. И. Кривцовка ол бижээн: «Шилип алган байдалымны оваарымчалыг деңзилеп көрдүм. Үжен харлыында кижилер өг-бүле тудар чүве болгай. Мен база ону кылыр деп тур мен, ынчангаш аңаа хөмудавас-ла боор мен... Мунгаралдар мени кайгатпас-даа, олар мээң өг-бүлем-биле санажылгамда. Өөрүшкүнүй кандыызы-даа менээ таварылга болур» деп, Пушкин бижээн. А февраль 17-де, кудазының бүлүүзүнде, Пушкин бодунуң бажыңынга бот чурталгазының сөөлгү «чыыжын» кылган. Аңаа шүлүкчүнүң чоок эштери П. Вяземский, Е. Баратынский, Д. Давыдов, П. Нашокин, П. Киреевский болгаш өскелер-даа келгилээн. «Кудазының бүлүүзүнде Пушкин мунгаргай шүлүктер номчуп, чалыы назыны-биле байырлажып турган... Аңаа оон өнүктериниң 12 кижи келген. А даартазында өзүлүг кудазынга ол хөглүг, аас-кежиктиг каттырып, чыылган чоша аалдек, эвилеп болган» деп, Пушкиниң төөгүзүнүң бирги бижикчизи Бартенев бодунуң демдеглел дептериндe бижээн.

А шайлалгазының соонда, февраль 27-де Пушкиннер боттарының Арбатта чаа бажыңынга баштайгы бал организаттаан. Оон лугайында А. Булгаков «Пушкин дүүн кайгамчыкла бал кылды. Ол болу-даа, кадайы-даа аалчыларны аажок-ла хүндүледи. Кайызы-даа ийи коге-бута дег чараш-ла-дыр. Бурганга алдар кылдыр эки-ле чурттазыннар... Кежээки чем кайгамчык-ла болду. Мооң мурнунда трактирлер кезип чурттап чораан Пушкиниң ыңдыг шайлалга эрттирерин кым-даа манаваан болгай аан» деп бижээн.

Арбатта Хитрованың бажыны бо хүннерге чедир артып калган. Ол ийи каът, 53 лугаарлыг бажың. Пушкиннер ийиги каттың беш өрээлин шуптузун эзелеп турганнар. Бажыңның фасадында аңаа Пушкин чурттап чораан дугайында тураскаал бижик бар. Моссоветтин шиитпири-биле ол бажыңны чаартып кылгаш, улуг шүлүкчүнүң мемориалдыг музей-квартиразы кылыр деп шиитпирлээн. Музей бажыңның материалдары Пушкиниң Москвага чурттап эрткен үеэин чугаалап турар.

А. АШМАРИН.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

«АЛДЫН ШАЙБАНЫҢ» ЧЕМПИОННАРЫ

Шайбалыг хоккейни бистиң республиканың аңгы-аңгы булуңнарында дыка хөй школачылар ойнап турар. Үүгле чаңгыс Кызылда безин хоккей ойнаар 10 ажыг шелдерни хоорайның бажыңнар эргелелдериниң ажылдакчылары кылып берген. Ынчангаш спорттуң бо хевири сөөлгү үеде республика найысылалының школачыларының аразында элээн сайзырап бар чыдар.

Спорттуң бо хевирин моон-даа ыңай улам сайзырадыр сорулга-биле республиканың Күш-культура болгаш спорт комитеди, ВЛКСМ обкому школачылар аразынга «Алдын шайба» клубтуң шаңналы дээш республика маргылдаазын ийи чыл бурунгаар эрттирип эгелээн. Оон баштайгы чылында колдуунда-ла үүгле Кызылдың бажыңнар эргелелдериниң командалары киржип, шуптуу шаңналдыг черлерни ап турган.

Школачыларның чаңчыл болган бо салун маргылдаазының түңнел оюннары эрткен дыштаныр хүннеөде Кызылга эртиен. Аңаа Таңды, Чөөн-Хемчик, Кызыл районнарның, Хову-Аксының, Элегестиң болгаш республика найысылалының школачыларының шилинден командалары хар назы аайы-биле үш аңгы бөлүкке ойнааннар.

Кызылдың «Искатель» клубунуң бичии хоккейжилери түңнел ужуражылгазында Хову-Аксының «Олимпий» командазын утказаш, эң бичии 10—11 харлыг оолдар аразынга республика чемпиону атты чедип алганнар. 12—13 харлыг оолдарның бөлүүнге Элегестен келген «Факел» командазының ойнакчылары түңнел оюнда Бай-Хаакының хоккейжилерин 11:1 санга утказаш, чемпионнаан.

Назы-хар талазы-биле эң улуг—1962—63 чылдарда төрүттүнген оолдарның маргылдаазынга Кызылдың «Искатель» командазының хоккейжилери чаңгыс-даа команда уттурбайн, бирги черже бүзүрелдии-биле үнген.

Бөлүк бүрүзүнге бирги черлерни алган командаларга республиканың Күш-культура болгаш спорт комитединиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир кубоктарын, тураскаалдыг вымпелдерин комсомол обкомунуң секретары А. Серен тывыскан.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: эң бичии бөлүкке бирги черни алган «Искатель» командазының капитаны Серёжа Ширипей; маргылдаа үезинде.

АЖЫГЛАП БОЛУР АРГА

Хлеб—бо дээрге, өске кандыг-даа чем-биле солуттунмас, хүн бүрү столдан ыравас чем дээрзи бүгүдеге биддингир. Ону кижи канчаар быжырып алырыл дээрзин авамның хлеб быжырарындан алгаш, силерге тайылбырлап көрейн, номчукчу.

1960 чылда Өвүр районуң ырда кирген Чаа-Суур суурунга чурттап турган бис. Ынчан авам Степан Кончуктарының бажыңынга чораан хлеб хөрецгизи эккелген. Ол өг-бүле мурнунда дус бүдүрүлгезинге ажылдап турган, хлеб быжырарын орус кожаларындан өөренип алган болган.

Баштайгы үеде элээн бергелерге таваржып турза-даа, авам катап хөренги тыптынып, быжыртының турза-турза, чоорту мергежий берген, соонда эки шынарлыг кылдыр быжырган хлебти доктаамал чиир апарган бис.

Удаааанда авам суг малчынап эгелээн. Кыш-даа эртген, чазын печкалыг бажыңдан үнүп, өг-бүле Кадый-Бажыңдан Чайлаг-Хемче көшкенивисте печка чок черге канчан хлеб быжырарыл деп айтырыг тургустулуп келген. Авам шай азы быдаа хайынырар мурнунда-ла хлеб хөрецгизин ажыткаш, чылыг черге салыр. Хлеб быжырар дээн далган ажып кээрге от салып турар үеде листерге ажыткыны салгаш изиг-демир кыдынга тургузар, от костелдир өже бээрге, листерни кырын калбак демирлер-биле базыргаш, кыдыгларындан көс-биле хөөпкеш, изиг-демирниң халывын хаташ, хоолайын ужулгаш, хоолай турган үттү калбак демир-биле базырар. Оон 50—60 минута болган соонда хлебти изиг-демирден үнүтүр. Өг ишти соой берген болза, хлеб чиглей бээр, ынчангаш ону арыг пес-биле шывар.

Кышкы үеде хлеб быжырарда өг соой бербези-биле көстүг хүлүү улуг тазка алы ваннага үскаш, листерни ол көс кылырынга салгаш, оларның кыдыгларындан, кырындан көс-биле хөмгеш изиг-демир чаныга салып каар. Мынчаар быжырган хлебтиң шынары база эки болур.

Кышкы үеде хлеб хөрецгизин үргүлчү чылыглап, чылыг-ла черге тургусса эки. Хлеб доңарга амданы баксырай бээр, ынчангаш кышкы үеде хлебти аргалыг-ла болза чылыг черге кадагалаарга эки.

Ааваныстың ол аргазын өзүгаар өөвүстүң уруглары шуптувус хлеб быжырар бис. Бистиң ол аргавыстан кожавыстың аалдары өөренип ап, чай, кыш чок, печкага-даа, изиг-демирге, тазка-даа хлебти быжырар апарган.

Хлеб хөөвестеп, быжары баксырай берзе дрожжини чылыг сугга эзилдиргеш эрги ажыгы-биле катай далганга былгаш хөөдүп алыр. Хөренги доңганда азы эвээште далганның хөөрү багай. Көржен, дыт көзүнге хлеб дыка эки быжар.

Бистиң Торгалыг, Чалааты дургаар малчыннарның аалдарынга баарга, хлеб талазы-биле мээң үстүнде бижээним дораан бадыткаттынар чүве. Эштер малчыннар! Бир эвес силерниинде хлеб четпейн турар, азы боттарынар быжырбайн турар болзунарза, чоогунарда хлеб быжырар дүржулгалыг улустан айтырып, бо арганы ажыглап болур силер.

Т. МАЙ-ООЛ,
Торгалыг суурнуң чурттаачызы.

Революциянын кавайынче

Күрүнениң Кызылда педагогика институдунуң филология факультединиң дөртү курузунуң бирги бөлүүнүң студентилери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл оюнга уткуштур эки өөредилге, быжыг сагылга-чурум дээш калбарган социалистиг чарышка өөрги черни эзлээш, революциянын кавайы — Ленинград хоорайже туристээр путёвка-биле шаңнатканнар. Олар эрткен субботада Кызылдан ужуп үнүшкеннер.

Педагогика институдунуң филология факультединиң студентилериниң аразында эки өөредилгелиг студентилер Мира Бавуу-Сүрүн, Ира Кара-Сал, Сергей Деспилек, Доржукай Кара-оол болгаш өскелер-даа бар.

Бистиң корр.

Сарыг-Септиң музыка школазында 115 аныяк музыкантылар өөренип турар. Школаның директору Александр Тимофеевич Балчугов улустуң хөгжүм хөрекселдериниң салбырының кичээлдерин база эрттирип турар.

ЧУРУКТА: А. Балчугов улустуң хөгжүм хөрекселдериниң салбырының доозукчузу Надя Ильева-биле кичээл үезинде.

В. АМЫРНЫҢ фотозу.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының медээзин өзүгаар алырга, бөгүн республикага болгаш Кызылга бүргеп, аязыр, быскан хар чаар. Соңгу-барыын чүк угланцышкынныг хатын дургени секундада 1—4 метр чедер. Агаарның температураза мурнуу-барыын районнарга 27—31, өскелеринге 17—22, Кызылга 28—30 градус соок болур.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ФЕВРАЛЬ 7-ДЕ

МОСКВАДАН БИРГИ ПРОГРАММА

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—«Оолдарга араатанчыгаштар дугайында». Ленинградтан дамчыдылга.
11.25—«Котовский». Ураа-чечен фильм.
12.30—Совет ыр концерти.
13.00—«Кино аан-чоруктар клуву». Журналист О. К. Игнатьев чорудар.
14.00—16.00—Чапсар.
16.00—Документалдыг телефильмнер программазы: «Комиссарларның оолдарының оолдары». «Дөрвин таңнылдары».
16.50—«Пушкиниң театры». 1-ги дамчыдылга. Искусствоведение кандидады Н. Крымова чорудар.
17.35—«Төрөөн бойдус».
18.00—«Москвачыларның ажылчын магадылалы».

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер.
18.45—Мультфильм.
18.50—«Сыдыеччыгаш». Уруглар программа.
19.20—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.30—Телемедээлер.
19.40—«Гайя» деп вокаль-инструменталдыг ансамбльдиң концерти». Фильм-концерт.
20.05—«Кижи болгаш хоойлу». Дамчыдылганы профессор А. А. Безуглов чорудар.
20.35—Бүтү-россияның театр иштилелиниң 100 чылына тураскаалган ССР Эвилелиниң Улуг театрынга бөлөө.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—«Гитараларның үнү». Концерттиң программазында В. Лобостуң чогаалдары болгаш улустуң ыдыктары.
23.30—Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА—«Трактор». В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. Төпгеде—Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.30—«Бурунгаар, оолдар!».

КЫЗЫЛДАН

19.30—Чарладар.
19.35—«Шынчы чорук». Телефильм.
19.50—«Ажыктыг чорук болгаш шыпар дээш». Дамчыдылга.
20.10—«Ары остүрер ажылдың музейи». Документалдыг фильм.
20.20—21.20—Тыванын күрүнениң «Саян» ансамблиниң концерти.

Редактор В. С. ШАРАВИН

СОЛУН ЛЕНТАЛАР

Совет революсчу кинематография бодунуң базымнарын кинохроникадан эгелээн. Чаа революсчу овур-хевирин тургузарда, социалистиг революциянын шынчызын болгаш оон өндүр улуун көргүзерде кино уран чүүлүнүң аргалары херек болган.

1925 чылдың декабрь 24-те Москвага Улуг театрга С. Эйзенштейнниң «Броненосец «Потёмкин» деп кинозунуң көрүлдези болган. Бистиң чүртүвүскә болган даштыкыта-даа оон кайгамчыктыг улуг чедишкиниг болганы дораан-на нептерей берген. Броненосецке болган тура халышкынны бүгү чонну кылдыр көргүскени ханы уткалыг. Матрестарны боолааны, Вакуленчук-биле чарлышкын, Одессаның улуг чадазынга чонну дорамчылап турганын көргүскен сценалар бүгү делегейге сурагжаан.

«Потёмкин»—ураа чүүлдүң улуг чогаалы»,— деп, Анри Барбюс бижээн. 1958 чылда Брюссель хоорайга 26 чурттуң сураглыг, көскү төөгүчүлери болгаш киноведтери чыглып келген. Ынчан Бүгү-делегейниң кино ураан чүүлүнүн делгелгези бооп турганы ол. Төөгүчүлер болгаш киноведтер делегей чоннарының кайы-даа үезинин амыдыралын көргүскен эки киноларны шилиирбиле ук делгелгени кылган. 117 жюри кежигүннериниң иштинден 110 кижи «Броненосец «Потёмкинге» бирги шаннал дээш бадылаан.

И. МОСКАЛЕВА.

ЧӨП АЖЫГЛААР ДИЗЕ

Сөөлгү үеде ажаалга кассаларының салыышкынларының түңүнүң болгаш салыкчыларының саныының көвүдээни—совет кижилериниң амыдыралчуртталгазының деннелиниң бедөөниниң база бир херечизи.

Ажаалга кассазының ужурдузалын ону ажыглан турар хамаатылар эки билир. Ажаалга кассалары чоонуң негелдезин хандырарының хөй хевирлиг ажылдарын кылып турар. Ажыа салыышкынының хевирлери аңгы-аңгы. Хамааты акшазын салыышкынның дараазында хевирлеринге шыгжадып ап болур: хереглээнде алыр болгаш катап салыр, хуусаалыг, ойнаашкынныг, дутуржулгалыг болгаш агар саныын салыышкыннарынга. Ол хевирлерни тус-тузунда тайылбырлаарга мындыг. Хереглээнде алыр болгаш катап салыр хевиринге салыышкынның хуусаазын айытпас. Салыышкыны дээш ажаалга кассазы чылда ийи хуу орулганы хамаатыга бээр. Оон аңгыда хуусаалыг салыышкынны база ажыглан болур. Ону бөш бурунгаар доктааткан хуусаалыг хүлээп алыр. Салыышкынның хуусаазы алды айдан эзээш эвес болур ужурлуг. Салыышкынны бо хевирин ажыглар турар салыкчының акша түңүнге чылда үш хуу немелде төлевирин ажаалга кассазы салыр. Дутуржулгалыг салыышкынны ажыглаары ажыктыг болгаш эптиг. Акшаны ажаалга кассаларынга салыр мурнунда салыкчы кижи шыгжаткан акшаны кажан азы кымта бээрин баш удур дугуржуп алыр. Бо удаада база хамаатының шыгжаткан акшазынга немей ийи хуу төлевирин бээр. Сөөлгү үеде ойнаа алыышкынныг салыышкынны хамааржыр калбаа-биле ажыглап турар апарган. Ойнаа алыышкынныг салыышкынның ойнаашкынчыг тиразы чылда ийи удаа, апрельдиң болгаш октябрьның башталгаш он хонуунда үнүп турар.

Салыкчылар салыышкынны чурттуң кайы-даа ажаалга кассаларынга немештир салып болур болгаш салган акшазын үүгле ажаалга дептери алган кассазындан аңгыда, харын тус-тус хоорайларның азы районнарының төп ажаалга кассаларындан ап болур.

Ажылчыннар, албан-хаакчылар, колхозчулар болгаш пенсионерлер ажыл төлевирин ийикке азы пенсиязын дорт-ла ажаалга кассазынче шилчиттирин ап база болур. Ону ажыгдаар деп шиитпирлеп алган хамаатылар бо удаада боттарының алыр ужурлуг акша-түңүнүк кандыг-бир хуузун ийикке, азы долузу-биле ажаалга кассазынче дорт шилчидип турарының дугайында билдириишкинин хамааржыр черинің бухгалтерия черинге кииреп. Акшаны кайы ажаалга кассазынче шилчидерин, оон хемчээлин, кымның адынга чорударын, ажаалга дептерининг дугаарын билдириишкининге тода айтыр. Бо арганы ажыглан, ажыл төлевиринің улуг эвес түңүн ажаалга кассазынче дорт шилчиттирип ап турган, хөй түңүг акшаны чыыр алган, амыдыралга эргежок чугула түүлдерни садып ап болур. Дорт шилчилгени ажыглан, боттарынарның үеэшагымарны камнап ап болур силер.

Тес-Хем районнуң төп ажаалга кассазында акша ыыгжадып, ону чөп ажыглан турарларның саны чылдан чылче немежин турар. Районнуң ажаалга кассалары үүгле эткен чылын салдырган түңүн шуптузун уштуп алган салыкчыларга безин иштиг-биле 1006 рубльди немей төлөөн болуп турар. Ойнаашкынныг салыышкынныг салыкчыларның ажаалга дептеринге 4112 рубльди киир сапаан.

Акшаны ажаалга кассазынга шыгжадыры ажыктыг болгаш эптиг. Ынчангаш ажаалга кассаларының ачы-дузазын хамааты бүрүзү ажыглаар болза ажыктыг.

Ю. ОНДАР,
Тес-Хем районнуң төп ажаалга кассазының ажылдакчызы.

ПОЧТА

ФЕВРАЛЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сенче эзлөөр мен» 10.00, 11.40, 13.20, 15.00, 17.10, 18.50, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Бичии Филипп» 9.20, 10.40, 14.20, 15.40 «Ол менээ хамаарыышпас» 12.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кемнит херек» (1 серия. Таарзынмас чорук) 15.00, «Аныякеыдар эликсир» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Өжөөн негекчи» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОН НАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орулакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, өскө ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, улетпүр киллизиниң 2-22-64, чаа киллизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг киллистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 65.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле өргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—00627.